

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“Strateji yol xəritəsinin əsas hədəfi kimi milli sığorta bazarının inkişafı”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Əsədov Vasif Şiraslan oğlu

BAKİ – 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh

_____
“ _ ” _____ 2019-cu il

“STRATEJİ YOL XƏRİTƏSİNİN ƏSAS HƏDƏFİ KİMİ MİLLİ SİĞORTA
BAZARININ İNKİŞAFI”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 Maliyyə

İxtisaslaşma: Sığorta işinin təşkili

Qrup: 620

Magistrant
Əsədov Vasif Şiraslan oğlu

Elmi rəhbər
i.e.n.,dos. Qurbanova T.T.

_____
Program rəhbəri
i.e.n.,dos.Seydullayev İ.Z.

_____
Kafedra müdiri
i.e.d.,prof. Kəlbiyev Y.A.

BAKI – 2019 –cu il

MÜNDƏRİCAT

	GİRİŞ.....	5
I	BAZAR MÜNASİBƏTLƏRİNİN DƏRİNLƏŞMƏSİ	
Fəsil.	ŞƏRAİTİNDƏ SİĞORTA FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI.....	9
1.1.	Sığorta fəaliyyəti anlayışı və onun nəzəri məsələləri.....	9
1.2.	Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığortanın iqtisadi mahiyyəti və funksiyaları.....	22
1.3.	Azərbaycanda sığortanın yaranması və təşkili xüsusiyyətləri.....	28
II	AZƏRBAYCANDA SİĞORTA BAZARININ MÖVCUD	
Fəsil.	VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	33
2.1.	Azərbaycanda milli sığorta bazarı Strateji Yol Xəritəsinin əsas hədəfi kimi.....	33
2.2.	Respublikamızda sığorta bazarının xarici ölkələrin sığorta bazarları ilə müqayisəli təhlili.....	44
2.3.	Milli sığorta bazarının real vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.....	49
III	AZƏRBAYCANDA MILLİ SİĞORTA BAZARININ	
Fəsil.	TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ.....	58
3.1.	Davamlı iqtisadi inkişaf şəraitində sığorta sahəsində həyata keçirilən yeni islahatlar.....	58
3.2.	Milli sığorta bazarının maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsinin tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi.....	69
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	73
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....	76

Summary

The relevance of research. Insurance is one of the most pressing issues in the world economic literature and a special type of economic relations. It is important to emphasize the exceptional economic importance of forming an effective insurance business and strengthening its foundations in accordance with international standards, globally developed development, in the context of the main aspects of the national economy.

The purpose and objectives of the study. The main goal of the dissertation is to analyze relevant economic policies and conduct an appropriate analysis to ensure the development of the national insurance market in Azerbaijan and, in general, study the contribution that the Strategic Roadmap can make to the development of insurance activities. Used research methods. The dissertation paper used the methods of statistical observation and analysis.

The information base of the study .. Acquaintance with the existing literature and scientific sources (scientific publications, articles and monographs) shows that different opinions about the general theory and legality of insurance activity in Azerbaijan, as well as about the development of the national insurance market, are given by our national economist B.A. Gankishiyev, M.Kh. Hasanli, Alekberov, D.A.Bagirov, N.N.Hudiyev, A.M. Karimov and others studied their studies and conducted relevant studies.

Research limitations. This is one of the initial limitations of the relevant scientific literature in the Azerbaijani language for writing research work.

Research results and their scientific and practical significance. The scientific and theoretical significance of the dissertation is great, since the lack of a sufficient amount of literature in the field of Azerbaijani literature and the need to reduce the scientific space in this area increases the scientific significance of the dissertation itself. Scientific novelty of research work is a scientific and analytical study of the development of the national insurance market in accordance with the Strategic Roadmap.

Key words: insurance, scientific, insurance market, Strategic Roadmap

GİRİŞ

Tədqiqatın aktuallığı. Sığorta – dünya iqtisadi ədəbiyyatlarında ən çox istinad edilən aktual mövzulardan biri və iqtisadi münasibətlərin xüsusi bir növüdür. Sığorta işinin effektiv formada təşkil edilməsinin və beynəlxalq standartlara, global səviyyəyə münasib olaraq inkişaf etdirilməsinin milli iqtisadiyyatın bazar münasibətləri şəraitində öz təməllərini möhkəmləndirməsində müstəsna iqtisadi əhəmiyyəti qeyd olunmalıdır. Ümumilikdə, inkişaf etmiş ölkələrdə sığorta bazarlarının inkişaf tarixi göstərir ki, sığorta bazarı faktoru ölkənin ümumi iqtisadiyyatının artım tempinə güclü təsirlər göstərmək qabiliyyətinə malikdir. Buna görə də qeyd etmək lazımdır ki, sığorta – iqtisadiyyatın ən vacib strateji sahələrindən biridir. Sığorta fəaliyyəti insanların iqtisadi və maliyyə fəaliyyətləri kimi ən təməl və vacib ehtiyaclarına əsaslanır, belə ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində fiziki və hüquqi şəxslərin maddi ehtiyacları təmin olunduqdan sonra, həmin gəlirlərin, bəzənsə, şəxsi həyatın təhlükəsizliyinin qorunması naminə sığorta fəaliyyəti ortaya çıxır, bu isə onun özlüyündə nə qədər əhəmiyyətli bir sahə olduğunu göstərir. Müstəqilliyin bərpasından sonra Azərbaycan Respublikasında bazar iqtisadiyyatına hərtərəfli və tam keçid şəraitində müasir iqtisadi institutlar fəaliyyət göstərməyə başladı və bankların fəaliyyəti, onların xidmətlərinin əhaliyə əlçatanlığı sahəsində uğurlar əldə olunaraq çoxlu sayda yeni bank və maliyyə təşkilatları yaradıldı, lakin sığorta institunun müstəqil bir maliyyə sahəsi kimi inkişafını o qədər də ürəkaçan hesab etmək olmaz, məhz bu səbəbdən də Azərbaycan milli sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi ən vacib prioritetlərdən biri hesab olunur və mövzu kifayət qədər aktualdır.

Tədqiqatın qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi. Mövcud iqtisadi ədəbiyyatlarla və elmi mənbələrlə (elmi nəşrlər, məqalə və monoqrafiyalar və s.) tanışlıq göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında sığorta fəaliyyətinin ümumi nəzəriyyəsi və qanunauyğunluqlarını, həmçinin, milli sığorta bazarının inkişaf etdirilməsinə dair müxtəlif fikirləri milli iqtisadçılarımızdan B.A.Xankişiyev, M.X.Həsənlı, Ə.Ələkbərov, D.A.Bağirov, N.N.Xudiyev, A.M.Kərimov və başqaları öz elmi tədqiqatlarında tədqiq etmiş və müvafiq araşdırmalar aparmışlar.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin başlıca məqsədi kimi Azərbaycan milli sığorta bazarının inkişaf etdirilməsini təmin etmək üçün müvafiq iqtisadi siyasəti təhlil etmək və müvafiq analiz aparmaq, ümumilikdə isə, Strateji Yol Xəritəsinin sığorta fəaliyyətinin inkişafını stimullaşdırmada verə biləcəyi töhfələri araşdırmaq qeyd oluna bilər. Dissertasiya işinin digər bir məqsədi sığorta fəaliyyətinin insanların fərdi inkişafında, ümumilikdə, ölkə iqtisadiyyatında oynadığı rolu düzgün dəyərləndirmək və düzgün nəticələr çıxarmaqla bu töhfənin müsbət anlamda artırılması yollarını araşdırmaqdır.

Tədqiqat işinin obyekt və predmeti. Dissertasiya işinin obyekt kimi milli sığorta bazarı və onun spesifik xüsusiyyətləri, inkişaf etdirilməsi yolları seçilmişdir. Azərbaycanda sığorta fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə və dünya standartlarına uyğunlaşdırılmasına dair istər inzibati, istər digər sahələrdə mütəmadi şəkildə islahatlar aparılır. Sözügedən sahənin inkişaf etdirilməməsi sığorta sisteminin zəifliyini şərtləndirəcək ki, bu da fiziki və hüquqi şəxslərin bilaxtiyar hüquqlarının pozulmasına, arzuolunmaz halların yaranmasına və narazılığa səbəb ola bilər, beləliklə, bu problemin səmərəli şəkildə həll edilməsi vacib prioritetlərdən biridir və dissertasiya işinin obyektinə daxildir. Dissertasiya işinin predmeti isə Azərbaycan Respublikasında milli sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi üsulları və Strateji Yol Xəritəsinin vacib bəndlərinin icra mexanizmləridir. Belə ki, mövzunun predmetinə daxil olan sahələr kimi sığorta bazarı anlayışı, milli sığorta bazarının inkişaf etmiş dünya ölkələri nümunəsində təkmilləşdirilməsi, Strateji Yol Xəritəsindən sözügedən sahədə başlıca yol göstəricisi kimi istifadə edilməsi və s.-i göstərmək mümkündür.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işi yazılarkən statistik müşahidə və analiz metodlarından istifadə olunmuşdur. Bundan əlavə, dissertasiya işinin informasiya və nəzəri-metodoloji bazası kimi sığorta müəssisələri və sığorta fəaliyyətini tənzimləyən Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları (Sığorta fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, İcbari sığortalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu və s.), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sahəyə aid fərmanları, həmçinin digər normativ-

hüquqi aktlar, mövzu üzrə yazılmış Azərbaycan, rus və ingilis dillərindəki kitablar, internet resursları və monoqrafiya tipli materiallar, yerli və xarici nəşrlərin sığorta fəaliyyəti və onun səmərəliliyinin artırılması, sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi və s. məsələləri işıqlandıran materialları, həmçinin, tədqiqat prosesində müəllifin müstəqil olaraq əldə etdiyi, araşdırdığı mövzu üzrə özündən əvvəlki etibarlı mənbə və ədəbiyyatlara istinad edən və ya onlara söykənən əqli nəticəsi və s. göstərilə bilər.

Tədqiqatın informasiya bazası. Sığorta sahəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanları, Azərbaycan Respublikasının Qanunları, Maliyyə Bazarlarına nəzarət Palatasının və Maliyyə Nazirliyinin normativ sənədləri, sığorta sahəsində elmi məqalələr, rəsmi saytlar, statistik məlumatlar və hesabatlar tədqiqatın informasiya bazasını təşkil edir.

Tədqiqat nəticəsində əldə edilən elmi-praktiki nəticələr. Dissertasiya işinin elmi və praktiki əhəmiyyəti olduqca böyükdür, belə ki, sözügedən sahədə Azərbaycandilli ədəbiyyatda yetərinə mənbənin olmaması və bu sahədəki elmi boşluğu azaltmaq gərəyi özlüyündə dissertasiya işinin elmi əhəmiyyətini artırır. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi Azərbaycanda milli sığorta bazarının Strateji Yol Xəritəsinə müvafiq şəkildə inkişaf etdirilməsi yollarının elmi-analitik tədqiqatıdır. Ümumilikdə götürüldükdə, tədqiqat işinin elmi yeniliyini aşağıdakı bəndlər əsasında sıralamaq mümkündür:

1) Dissertasiya işində dünya və Azərbaycan təcrübələri əsasında sığorta fəaliyyətinin milli iqtisadiyyatda rolu, onların tənzimlənməsi üçün aparılan siyasətin məqsəd və vəzifələri araşdırılmışdır;

2) Milli sığorta bazarının inkişafını nəzəri olaraq stimullaşdıran amillər bir-bir sıralanmış və Strateji Yol Xəritəsinin tənzimləyici rolu bu sıralamada müqayisəli şəkildə daha aydın başa düşülmüşdür, bu isə onun təsirinin analitik olaraq qiymətləndirilməsinə şərait yaratmışdır.

Nəticələrin elmi və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işində əldə edilən nəticələr ali məktəblərdə “Sığorta işi” fənninin tədrisində və bu sahədə tədqiqat aparan tədqiqatçıların elmi işlərinin yazılmasında istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın həcm və quruluşu. Dissertasiya işi ümumilikdə giriş, 3 fəsil, 8 paragraf, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiya işinin I fəslində ümumilikdə sığorta fəaliyyəti və onun nəzəri əsasları, bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığortanın önəmi və ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin tarixi araşdırılır. II fəsildə milli sığorta bazarının hazırki vəziyyəti inkişaf etmiş ölkələrin sığorta bazarları ilə müqayisəli şəkildə verilir və sığorta Strateji Yol Xəritəsinin başlıca prioritet sahələrindən biri araşdırılır. Nəhayət, dissertasiya işinin III fəslində milli sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi üçün cari və gələcək səmərəli islahatlar və onların effektivliyi araşdırılır, həmçinin, sığorta fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsində Strateji Yol Xəritəsinin konkret müddəalarına istinad edilir. Nəticə bölməsində isə Azərbaycanda milli sığorta bazarının hazırki vəziyyəti, inkişaf perspektivləri və bu inkişafa Strateji Yol Xəritəsinin rolunun qiymətləndirilməsi istiqamətində əldə olunmuş nəticələr və təkliflər göstərilmişdir.

I FƏSİL . BAZAR MÜNASIBƏTLƏRİNİN DƏRİNLƏŞMƏSİ ŞƏRAİTİNDƏ SİĞORTA FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. Sığorta fəaliyyəti anlayışı və onun nəzəri məsələləri

Sığorta insan cəmiyyətində sosial-iqtisadi həyatın müxtəlif tərəflərini əhatə etməklə insanların sosial müdafiəsi istiqamətində əlavə təminatlar sisteminin verilməsi, baş verən gözlənilməz təbii fəlakətlər, bədbəxt hadisələr, həmçinin, qəzalar nəticəsində vətəndaşların sağlamlıqlarına, fiziki və hüquqi şəxslərin özəl əmlaklarına, həmçinin, ətraf-mühitə dəymən zərərin ödənməsinin təmin olunması istiqamətində müəyyən bir sahədə çalışan işçilərin fərdi qəza üzrə, yaxud bəlli bir sahənin malik olduğu əmlak sığortaya icbari formada cəlb oluna bilər və sahibkarlıq riskinin baş qarantı - zəmanətçisi olur. Deməli, sığorta nəinki sığorta hadisələri baş verdiyi təqdirdə büdcəni dəymiş zərərlərin ödənilməsindən azad edir, lakin eyni zamanda uzunmüddətli investisiyaların başlıca qaynağına da çevrilə bilər.

Sığorta fəaliyyəti ümumilikdə icbari və könüllü formada həyata keçirilə bilər. Cəmiyyətlər dövlətlərin təmsalında icbari sığortanı müəyyən edirlər. Belə olan təqdirdə başlıca istiqamət maddi zərərin ödənməsi zərurəti, yaxud müxtəlif maddi yardımların göstərilməsinin həm zərərçəkən şəxslərin, həm də ictimai maraqlarına toxunulduğu təqdirdə sığorta etdirən şəxslərin müvafiq hissəsi tərəfindən təsdiqlənən sığorta tədiyyələrinin icbari qayda ilə ödənilməsi nəzərdə tutulur. Lakin sığortanın icbari növü, bir qayda olaraq, sığorta müdafiəsinin prioritet obyektlərinə daha müntəzəm şamil edilir. Məhz bu səbəbdən sosial sığorta, bina-mənzillərin, vətəndaşların kənd təsərrüfatı heyvanlarının, hərbi xidmətçilərin, sərnişinlərin sığortası və bir sıra digər sığorta növləri, əsasən, icbari xarakter daşıyırlar.

İcbari və könüllü sığortanın maksimum halda uzlaşa bilməsi ictimai-iqtisadi istehsalın sığorta müdafiəsinin vahid həcmi göstərən sığorta növlərinin sistemini

formalaşdırmağa imkan verir (“Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu,1999: s.45).

Beləliklə, icbari sığorta prinsipləri aşağıda qeyd olunan formalarda fərqləndirilməkdədir;

1. İcbari sığortanı qanunvericilik aktları müəyyən edir.

Həmin qanunvericiliyə müvafiq formada sığortaçı tərəf cəir obyektləri sığorta etdirməyə, sığorta etdirən şəxslər isə razılaşıdırılmış sığorta tədiyələrini ödəməyə borcludurlar. Qanunda, həmçinin, aşağıdakılar da əhatə edilir;

- icbari sığortadan keçiriləcək obyektlərn ümumi siyahısı;
  - məsuliyyət sığortasının miqyası;
  - sığorta təminatının səviyyəsi və ya norması;
  - vahid tarif stavkalarının müəyyənəlmə qaydası və ya tarif stavkalarına yerlərdə differensiasiya elətdirmə hüququ verməklə bərabər, onların orta ölçüləri;
  - sığorta tədiyələrinin daimi şəkildə və ya müntəzəm olaraq ödənilməsi və s.
- (“Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu,1999: s.55).

Qanun, vahid bir qayda olaraq, icbari sığortanın icra edilməsini dövlətin müvafiq sığorta orqanlarının öhdəçiliyinə verir.

2. Qanunda göstərilmiş obyektlərin icbari sığorta ilə tam şəkildə əhatə olunmaları. Sözügedən istiqamətdə sığorta orqanları hər il ölkə ərazisində mütəmadi şəkildə sığorta edilmiş obyektlərin qeydiyyatının aparılmasını, sığorta tədiyələri hesablanması və həmçinin, müəyyən edilmiş vaxtda ödənilməsni təmin edirlər.

3. Qanunda xüsusilə göstərilən obyektlərə icbari sığortanın təcili şəkildə şamil edilməsi. Sığorta etdirən şəxs sığorta orqanlarına hər hansı təsərrüfat sahəsi üzrə məqbul və ya müvafiq sığorta obyektinin meydana çıxması barədə məlumat verməlidir. Təsərrüfat əmlakı dərhal sığorta sahəsinə daxil edilir. Növbətii qeydiyyat dövründə bu hal nəzərə alınmaqla, sığorta etdirənə qarşı ödənilməsi tələb olunan sığorta haqqı təqdim edilməlidir.

4. İcbari sığortanın həyata keçirilməsinin sığorta tədiyələrinin ödənməsi səviyyəsindən asılılığı, adətən, olmur. Yəni, sığorta elətdirən şəxs sığorta haqqını

vaxtında və ya ümumiyyətlə ödəmədiyi halda həmin məbləğ məhkəmə vasitəsi və qaydası ilə lazımı şəxsdən alınır. Sığorta haqqı ödənilməmişdirsə, lakin sığorta olunmuş əmlak məhv edilmiş və ya zədələnmişdirsə, sığorta ödənişi sığorta tədiyyələrinə uyğun borcların saxlanması vasitəsilə ödənilməlidir.

5. İcbari sığortanın müddətsizlik əlaməti. Hazırkı qanunlarımız sığorta elətdirənin sığorta etdirdiyi əmlakından istifadə etdiyi təqdirdə, müəyyən zaman çərçivəsində qüvvədə olur və yalnız yararsız, köhnə əmlak sığortaya cəlb edilmir. Əmlak digər bir sığorta etdirən şəxsə ötürüldüyü müddətdən sığorta öz qüvvəsini itirmir. Sığorta sadəcə sığorta olunmuş əmlakın tamamilə məhvi zamanı öz qüvvəsini itirir.

6. İcbari sığorta üzrə sığorta təminatında normallaşdırılma. Sığorta ödənişinin ödənmə qaydası və sığorta qiymətinin asanlaşdırılması məqsədi ilə hər hansı obyektin dəyərindən daha yüksək məbləğlə və ya sığorta qiymətinə müvafiq olaraq faizlə sığorta təminatı normaları müəyyənləşdirilir.

İcbari şəxsi sığorta üzrə tam və ümumi formada sığorta təminatının lazımı səviyyədə əhatə edilməsi, avtomatiklik və normallaşdırılma prinsiplərinə müvafiq olaraq təmin edilir. Ancaq bu, ciddi formada təsdiqlənmiş müddətə malik olmaqla yanaşı, həmçinin, tamamilə sığorta haqqının tam ödənilməsindən də asılı olmalıdır.

Sığortanın digər böyük sahəsi - könüllü növləri aşağıda qeyd olunan prinsiplərə istinad etməkdədir;

1. Könüllü sığorta qanunvericiliyə müvafiq olaraq və könüllü formada tətbiq edilə bilər. Qanun vasitəsi ilə könüllü sığortadan keçməyə uyğun/yararlı hesab edilən obyektlər və həmçinin, sığortanın əsas ümumi şərtləri müəyyən edilir. Digər konkret şərtlər isə sığortaçı tərəfindən tərtib olunan sığorta qaydalarına uyğun formada tənzimlənir.

2. Sığortada könüllü (öz istəyilə) formada iştirak etmək sığorta etdirən insanlar üçün xarakterik cəhətlərdən biridir. Belə ki, əgər sığorta etdirənin iradəsini geniş formada bildirməsi sığortanın ümumi şərtlərinə zidd deyilsə, sığortaçı obyektin sığortasından imtina etmək hüququna, bir qayda olaraq, malik olmur. Bu

cür prinsiplə sığorta kontraktının sığorta etdirənin ilkin tələbi əsasında imzalanılmasına zəmanət verilir.

3. Könüllü sığorta ilə seçimə əsalanan əhatə dairəsinin müəyyən anlamda təmin olunması sığorta etdirən insanların bu prosesdə iştirak etmə fikrini ifadə etmələri ilə əlaqədardır. Bunlara əlavə olaraq, sığortanın şərtləri üzrə müqavilələrin imzalanması üçün məhdudiyyət formaları da mövcuddur.

4. Könüllü sığorta istənilən anda sığorta müddətilə məhdudlaşdırıla bilinmə xüsusiyyətinə malikdir. Bu zaman müddət başlanğıcı-sonu xüsusi şəkildə müqavilə hazırlanarkən razılaşdırılmalıdır. Yəni sığorta ödənişləri və yaxud məbləği sığorta müddətində hər hansı bir sığorta hadisəsi baş verən anda ödənməlidir. Könüllü sığortanın arzuolunan fasiləsizliyinin təkə yeni müddətə müqavilənin eyni qaydada yenidən imzalanması şətilə təmin olunması mümkündür.

5. Könüllü sığorta yalnız birdəfəlik və ya dövri sığorta haqlarının ödənilməsi zamanı yerinə yetirilir. Könüllü sığorta kontraktının qüvvəyə minmə mərhələsi birdəfəlik, yaxud ilkin sığorta haqqının ödənilməsi ilə şərtləndirilir. Uzunmüddətli sığorta kontraktları üzrə növbəti sığorta haqqının ödənilməməsi müqavilənin qüvvəsini itirməsinə və ya ona xitam verilməsi üçün əsas səbəbdır ("Sığorta" Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktları Topplusu, 2012: s.66).

Qrafik 1. Sığortanın növləri

Şəxsi sığorta.Sığortanın bu növü sığortada ən vacib fəaliyyət sahələrindən biri kimi qeyd oluna bilər. Şəxsi sığorta, başlıca olaraq, könüllülük prinsipi

əsasında həyata keçirilən fəaliyyət sahələrindən biridir. Şəxsi sığorta insan həyatının şəxslər tərəfindən sığorta edilməkdir. Şəxsi sığorta üzrə kontrakt, bir qayda olaraq, fiziki şəxslərlə razılaşdırılır və imzalanır. Bu sığortada 3 xüsusi vəziyyət təməl hesab olunur: sığortalanan şəxsin hazırkı yaşı; sığortalanan şəxsin ümumi sağlamlıq vəziyyəti və sığortalanan şəxsin vətəndaşlığı.

Sığorta tərəflərinin qarşılıqlı razılıqlarına əsaslanaraq kontraktlar istənilən sığorta məbləği ilə imzalana bilər. Sığorta məbləği yüksək olduğu müddət zərfində sığorta ayırmalarında artım müşahidə olunmaqdadır ki, bu hal da sığortalanan şəxslərin imkan və vəziyyətlərinin sığorta məbləğindən yüksək olmasını əsaslandırır. Belə ki, sığorta məbləğini sığortanın müddəti başa çatana az qalmış və bədbəxt hadisələr nəticəsində fiziki sağlamlığın itirilməsi zamanı yalnız sığortalanan şəxsin birbaşa özü ala bilər. Başqa şəxslər bu məbləği ancaq bu şərtlə ala bilər ki, onların əlində sığortalanan şəxsin möhürlü və imzalı etibarnaməsi olsun. Yəni bu etibarnamənin notarial üsulla rəsmiləşdirilməsi mütləqdir (“Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999: s.79).

Sığorta kontraktına görə sığortalanmış insan həyatını dəyişdikdə sığorta məbləği qabaqcadan müəyyən edilmiş şəxsə ödənilir. Vəfat etmiş şəxsin əvəzləyicisi qismində olan şəxs məbləği sığortalananın vəfatından sonra 3 illik müddət zərfində ala bilər. Sığorta kontraktı 3,5,10,15,20 illik müddətlik imzalana bilər, lakin sığorta yaşı 80-i qətiyyən keçməməlidir. Sığortalanan şəxslərin önəmli bir qismi sığorta müqaviləsinin 5, yaxud 10 il müddətinə nəzərdə tutulmasına, bir qayda olaraq, daha çox üstünlük verirlər.

Sığorta müddəti ilkin sığorta ayrılmasının ödənilməsindən sonrakı ayın 1-dən etibarən başlanılır. Sığorta kontraktının qüvvəyə minməsi – ilkin sığorta ayrılmasının ödəndiyi gündən başlayaraq hesablanır (“Sığorta” Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktları Toplusu, 2012:s.77).

Sığorta kontraktının qüvvədə olduğu müddət ərzində sığortalanmış şəxsin daimi məksunlaşma yeri dəyişildikdə, çalışdığı yer dəyişildikdə və ya müqavilədən irəli gələn ödəncləri digər bir şəhər və ya rayon sığorta şöbəsindən istifadə etməklə

ödəmək hüququ mövcuddur. Onun verdiyi ərizəsinə uyğun olaraq yeni ödəniş adresi barədə lazımı hesab vərəqəsi formalaşdırılır.

Şəxsi sığorta deyildikdə, qeyd edilməsi vacib olan məsələlərdən biri uşaqların da sığortalanmasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, inkişaf etmiş ölkələrin əksər çoxluğunda uşaqların sığortalanması geniş yayılmışdır. Sözügedən sığortaya sağlamlığından və fiziki qabiliyyətindən asılı olmadan, doğum günündən etibarən 15 yaşına kimi olan əksər uşaqlar qəbul olunur. Sığorta müddəti, bir qayda olaraq, 6 aydan 15-16 illik müddətə qədər ola bilər və sığorta məbləğinin ən yüksək limiti ilə bağlı sığorta müqaviləsində heç bir məhdudiyət nəzərə alınmır.

Məsuliyyət sığortasının müəyyən fərqli növləri də vardır. Bu növlərə nümunə qismində sahibkarların, yaxud təşkilatların öz işçiləri və heyəti qarşısında məsuliyyətinin sığortalanması, şəxsə təhkimli məsuliyyət sığortası (buraya evində vəhşi heyvan saxlayan, fərdi avtomobilə malik şəxslər daxildir), daşınmaz əmlak (bina, mənzil və s.) üçün məsuliyyət sığortası, vüstəli şəkildə xalq istehlak mallarını istehsal etmək üçün məsuliyyət sığortası, ətraf-mühitin çirkləndirilməsinin məsuliyyəti sığortası, habelə, peşə məsuliyyəti sığortası şamil olunur ("Sığorta" Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktları Topplusu,2012: s.112).

Məsuliyyət sığortaları içində ən vacib yerlərdən birini də nəqliyyat vasitələri sahiblərinin vətəndaşlıq məsuliyyəti sığortaları təşkil edir. Bu sığorta özlüyündə sığorta olunan şəxsin hər hansı bədbəxt hadisə nəticəsində üçüncü tərəfə vurduğu ziyanın ödənilmə məsələsi nəzərdə tutulur.

Son dövrlərdə nəqliyyat vasitələri sayının kəskin şəkildə məntiqi olaraq artması qəza hallarının da sayında artımı qaçılmaz etmişdir . Aparılan araşdırmaların nəticələri bunu söyləməyə əsas verir ki, bədbəxt hadisələr və qəzalar zamanı zədələnmə, həmçinin, dəymiş mənəvi zərər səviyyəsinə nəzər yetirdikdə avtomobil nəqliyyatı hava nəqliyyatı ilə müqayisə olunduqda iki-üç qat daha çox insan həyatı üçün təhlükəli hesab olunur. Qeyd edilən sığorta növünün obyektində avtomobil nəqliyyatı vasitəsi sahibinin ilki və bilavasitə məsuliyyəti nəzərdə tutulur. Sözügedən məsuliyyət ən yekun formada zərərin pulla

ifadəsini alır. Bu isə sığorta növünün başlıca təsnifat xüsusiyyətlərindən biri hesab edilir:

1. nəqliyyat sahibinin nəqliyyatın istismarı zamanı baş verən və ya vaxt olan zərərlərin ödənilməsi;

2. sığorta olunanların (yəni nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin) iqtisadi-maliyyə maraqlarının mütləq təmin olunması.

Bu sığorta növündə qabaqcadan dəqiqləşdirilmiş iki növ subyekt forması - sığorta müəssisəsi və nəqliyyat vasitəsi sahibi bizə məlumdur. Sözügedən iki subyekt qanunvericilik əsasında əlaqə yaradaraq yaxın gələcəkdə mövcud ola biləcək zərər, ziyan, ona dəymiş zərərin ödənməsi istiqamətində məxsusi sığorta fondunu yaradırlar. Və bu sığorta növündə əvvəldən məlum olan sığorta olunmuş obyektlər mövcud olmur. Deməli, sığorta hadisəsi prosesi müddətində zərər hesablanan zaman faktiki qiymətlər əsas götürülməklə ümumi ödəniş hesablanır.

Həmin sığorta növündə tarif dərəcəsi hesablanarkən baş vermiş yol nəqliyyat hadisələrinin ümumi sayı, təkrarlanma tezliyi, baş vermiş hadisələrin zərərlər-məbləğ göstəricilərinin ortalama hesabı qiyməti vacib hesab olunur. Sığortanın ümumi şərtləri daxilində cari tariflərin diferensiasiyası nəzərdə tutulur. Məsələn, intizamlı sürücülərə qarşı aşağı və ya cüzi tarif dərəcələri, nizam-intizama riayət etməyən sürücülərə qarşı isə yüksək tarif dərəcələri tətbiq edilir («Tibbi sığorta haqqında» Qanun 1999: s.40).

Qabaqcıl və inkişaf etmiş Avropa dövlətlərində bu sığorta növü bir qayda olaraq könüllü qaydada tətbiq olunur. Mövcud sığorta bazarımızın irəliləyiş səviyyəsi respublikada sözügedən sığorta növünün icbari qaydada tətbiq edilməsinin zəruri və qaçılmaz olduğunu bir daha nümayiş etdirir.

Peşə məsuliyyətinin sığortalanması peşə vəzifəsinin icrası zamanı buraxılmış nöqsan və səhvlərə görə hüquqi-fiziki şəxslərin iddia qaldırması ilə bilavasitə əlaqəlidir.

İddia qaldırılmasının əsası kimi sığorta olunan tərəfindən buraxılan məsuliyyətsizlik və ya səhv göstərilə bilər: peşə məsuliyyətinin sığortasına uyğun olaraq iki növ risk sığortanın obyektinə ola bilər:

- dolayı və ya üçüncü şəxslərin sağlamlığına vurulan risklər (bu cür risklərə cərrahların, nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin malik olduqları risklər aiddir);
- maddi-iqtisadi zərərlə əlaqədar risklər şamil olunur (bunlara arxitektorların,
- inşaatçıların, mühəndislərin və s.-in fəaliyyəti aid oluna bilər) («Tibbi sığorta haqqında» Qanun 1999: s.100).

Peşə fəaliyyətinin sığortası müddətində sığortaçının məsuliyyətinə bəlli bir limit həddindən artıq olmamaq şərtilə, bütün zərərlər üzrə sığorta tərəfinin bütün müddəti ərzində ödənəcək zərərlərin məcmuu şamil olunur. Bu isə o deməkdir ki, ödənəcək hədd müəyyən bir limit sərhədində differensiallaşdırıla bilər. Sığorta məsuliyyətində məqsədli şəkildə, qəsdən edilən zərərlər, cinayət məsuliyyətinə düşən fəaliyyətlər kənar və ya istisna edilir.

Göstərilən sığorta növü üzrə sığorta tədiyələrinin hesablanması şəxsin peşəsindən, ümumi iş stajından, yaşından, ixtisaslaşma səviyyəsindən və s. amillərdən bilavasitə asılıdır.

Ümumilikdə, sığorta tədiyələrinin əsasında iki başlıca faktor dayanır:

1) peşə və kommersiya fəaliyyətləri ilə məşğul olan işçilərin/qulluqçuların sayı;

2) məsuliyyət limitinin gözlənilən həddi.

Müəyyən olunmuş əsas stavkaya bir sıra əlavələr edilə bilər. Bu əlavələr keçmiş illərin fəaliyyəti nəzərə alınmaqla, yaxud təcrübənin ilk illərində tətbiq oluna bilər.

Müəssisənin məsuliyyət sığortası üzrə cari tariflər sığortaçılar üzrə müstəqil şəkildə müəyyən edilir. Burada tarif dövrü, adətən, 6-8 il arasında olur. Hər bir kontraktın xüsusiyyətinə uyğun müvafiq güzəştlər tətbiq edilir.

Müqavilə icra olunmağa başlarkən əsas tarif stavkası ilə birlikdə, maksimal stavka da müəyyənləşdirilir. Minimal stavka risklər üçün baza haqqı qismində çıxış edir. Minimal tarif stavkası 4 qrup müəssisə üzrə müəyyən olunur:

1) - pərakəndə satış və ya ticarət müəssisələri üzrə;

2) - sənətkarlıq müəssisələri üzrə;

3) - sənaye-istehsal müəssisələri üzrə;

4) – tikinti-inşaat müəssisələri üzrə (Александров А.А.,2008: s.129).

Əmlak sığortasının başlıca mahiyyəti və növləri. Əmlak sığortası qrup və ya bir neçə sığorta hadisəsindən və ya sığorta etdirənlə sığortaçı arasında bağlanmış sığorta kontraktında razılaşdırılmış fərdi sığorta üzrə hadisələrdən sığortalanmaq vasitəsilə həyata keçirilir. Xüsusilə, iqtisadi inkişaf və artım dövründə, vətəndaşlar mütəmadi şəkildə öz gəlirləri, əmlak və ya sərvətlərini artırmağa meyillənirlər. Həmin sərvətin və ya əmlakın istifadəsilə əlaqəli formada vətəndaşlar sahibkarlıq və ya mülkiyyət münasibətlərinin genişləndirilməsində maraqlı olurlar.

İctimai istehsalın artımı, ümumi maddi rifah və bazar münasibətlərinin inkişafı ilə eyni vaxtda vətəndaşların sahib olduqları mülkiyyət də çoxalır. Bu, əhalinin ümumi maddi və mənəvi tələbatının təmin olunmasının qanunauyğun sonluğudur və nəticə olaraq, şəxsi mülkiyyət alətlərinin, həmçinin, əmlak kütləsinin artımına gətirib çıxarmaqdadır. Lakin eyni zamanda, əks-əlaqə də baş verə bilər. Əhalinin iqtisadi və maddi mənafeyi, iqtisadi stimullaşdırma mexanizmi, daha dəqiqi, insanların halal zəhmət və ruzi sayəsində öz var-dövlətlərinin artmasında maraqlı olmaları istehsalın və ümummilli sərvətin artımına kömək edir.

Tikinti-quraşdırmanın sığortalanması. Tikintinin sığortalanması dedikdə, inşası başa çatmayan yaşayış evlərinin, iş müəssisələrinin, zavod və fabriklər, körpü, yol və d. obyektlərin sığortalanması nəzərdə tutulur. Bunlar sığortalanarkən, bir qayda olaraq, sığorta polislərindən istifadə olunur, onların əhatəsi yanğın, partlayışlar, ildırım zərbəsi, zəlzələlər, qəsdən təxribat, yaxud vandalizm aktları, uçan aparatların, yerüstü nəqliyyatların, qatarların, heyvanların gözlənilən təsiri, fırtınalı qasırğa, subasma və daşqın, ağacların kökündən qopması və ya yıxılması, torpağın qəfil çökməsi və sürüşməsi, yaxud püskürməsi, həmçinin, oğurluq kimi sığorta hallarına şamil olunur. Lakin müharibələr, münaqişələr, xarici dövlətlərin işğal aktı, layihə çatışmazlığı, layihənin yanlış tətbiq olunması kimi hallar sığorta əhatəsinə qəbul edilmir.

Yanğından sığortalanmaq əmlak sığortasının ən vacib növlərindən biridir. Beynəlxalq miqyasda istifadə olunan terminlə deyildikdə, **“FLEXA”**

(Fire+Lightning+Explosion+Aircraft) alov, ildırım, partlama və təyyarə qəzalarından müdafiəni əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, yanğın, ildırım çaxması, partlama hadisəsi, idarə oluna bilən uçucu qurğuların, onların tərkib hissələrinin və ya yükünün düşməsi əsas sığorta hadisəsi hesab olunur və onların hamısına ayrı-ayrılıqda müəyyən qaydalar tərtib olunaraq müvafiq qərarlar alınır («Tibbi sığorta haqqında» Qanun, 1999: s.88).

İstehsal prosesi fasilələrində sığortalanma halları öz məzmununa görə əsas və dövriyə kapitallarının sığortalarına əlavə kimi çıxış edir, belə ki, fasilə onların məhvi, yaxud zədələnməsi nəticəsində olur. Məhz buna görə də, sığortaçıların tərkibi və sığortaya məruz qalan sığorta hallarının əsas siyahısı eyni ola bilər. Ancaq bu, əsas və dövriyə kapitallarının ümumdəyər itkisinin avtomatik olaraq ödənməsi demək deyildir. Bu risk, ayrılıqda, əlavə olaraq sığortalanmalıdır. İlk sığortalama zamanı (burada yanğından sığorta, yaxud avadanlığın sığortalanması nəzərdə tutulur) zərərin əsas miqdarı ödənilir, ancaq bu zaman sığortaçı əlavə, sonradan yaranan məsrəflər itkisinin əvəzini bütöv şəkildə almır, çünki bunlar polis həddində örtüm və ya əhatəyə daxil deyildir. Belə olan təqdirdə, şirkətlərin fəaliyyətlərinin müvəqqəti olaraq dayandırılmasından yaranmış itkiləri ödəmək zəruriyyəti meydana gəlir.

İstehsal fasilələri zamanı risk sığortalanması müddətində zərərin ümumhəcm əhatəsini müəyyən etmək heç də asan məsələ deyil. Ümumiyyətlə isə, istehsal fasiləsindəki gecikmələrin sığortalanması sahəsində ödəniş məbləğlərinin həcmi və əmlakın sığortalanmasındakı ödəncələr müqayisə edildikdə aşkar fərqlər görünür. Bu ödənişlərin ümumi həcmünün müəyyənləşdirilməsi zamanı müəyyən sayda təcrübəli mütəxəssis və sığortaçı mühasib də dəvət olunur.

İstehsal fasilələri sığortalanarkən sığorta ödənişinin həcmi istehsal olunan ümumməhsul dəyər dərəcəsinə görə faiz ilə müəyyən edilir. Bu zaman isə sığorta olunanın fərdi istehsal etmə şərtlərindən asılı olaraq sığortanın tarifinin fərqləndirilməsinə müəyyən qədər yol verilir.

Yüklərin və nəqliyyat vasitələrinin sığortalanması. Beynəlxalq təcrübədə nəqliyyat vasitələrinin sığortası olduqca geniş yayılmışdır. Bu cür sığortanın

tərkibinə dəniz, qatar, hava, çay, avtomobil yollarında ehtimal edilən təhlükə hallarından sığortanın bütün növlərinin məcmuu başa düşülür. Bu zaman isə həm nəqliyyat vasitəsinin özü, həm də onun yükü sığorta obyektinə hesab olunur. Sığortaya dair ədəbiyyatlarda yüklərin sığortalanması “karqo”, nəqliyyat vasitələrinin sığortalanması isə “kasqo” adlanır.

Nəqliyyat sığortaları yalnız müxtəlif nəqliyyat vasitələrilə daşınan yüklərin deyil, həmçinin, avtomobildən tutaraq gəmi və təyyarəyə qədər bütün nəqliyyat vasitələrinin özünün də sığortalanmasını əhatə edir. Sözügedən vasitələr yük ilə, yaxud sənişinlərlə birlikdə və ya ayrıca sığortalana bilərlər.

Kənd təsərrüfatı (aqrar) məhsullarının sığortalanması. İqtisadiyyatın digər sahələrilə müqayisədə, kənd təsərrüfatında, əsasən, bitkiçilikdə ehtimal olunan itki daha duyumlu, həmçinin, realdır. Bu, istehsal prosesinin xarakteri ilə müəyyən olunur və başlıca olaraq, təbii iqlim şəraitilə əlaqədardır. Əlverişsiz və qeyri-münasib təbii amillər, məlum olduğu kimi, nəticədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına çox neqativ təsir göstərir. Bu zaman xarici təsirlər yalnız təbii amillərin deyil, həmçinin, aqro-texniki tələblərin düzgün yerinə yetirilməməsi nəticəsində baş verir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortalanması zamanı, bir qayda olaraq, ödənc hesabının bazasını yerli bazardakı müqayisəli qiymətlər təşkil edir. Sığortanın digər formalarında, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, sığortaçının başqa bazardakı qiymətlə əldə edə biləcəyi əlavə ümumi mənfəət hüququ olmur. Səbəbi isə budur ki, sənaye mallarının pərəkəndə satış qiymətini alıcılar, əsasən, topdansatış qiymətləri əsasında müəyyənləşdirirlər (nəticə etibarilə, satış qiyməti bunlardan daha yüksək olur). Kənd təsərrüfatı məhsullarına isə məhsulun alınması, yaxud satılmasından asılı olmayaraq, vahid bir qiymət qoyulur. Məhz buna görə də ümumi ödəniş məbləği əsas satış qiyməti bazasında hesablanır.

Ev əmlakının sığortalanması. Vətəndaşların sahib olduqları ev əmlakları sadəcə könüllü qaydada sığortalana bilər. Həmin müqavilələr ölkənin vətəndaşları ilə, həmçinin, onun ərazisində daimi yaşayan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə bağlanılır. Müqavilə, daha çox, həmin ölkə ərazisində qüvvədə hesab olunur.

Ev əmlakı ümumi və ya xüsusi müqavilə ilə də sığortalana bilər. İlkin halda onun bütün predmetləri sığortalamış hesab olunur.

Kommersiya risklərinin sığortalanması. Sığortanın bu növündə başlıca mahiyyət sığortanın hesabına sahibkar kontraktlarının həyata keçirilmə risklərinin azladılmasından ibarətdir. Bu zaman ən geniş yayılan sığortalanma növü kimi bank kreditləri riski göstərilir. Kredit risklərinin obyekt dedikdə, bankların ssudası, öhdəliklər, investisiya kreditləri nəzərdə tutulur. Kredit geri qaytarılmadığı zaman kredit təşkilatları kredit məbləğini tam formada, yaxud qismən kompensasiya edən sığorta ödənişini əldə edirlər.

Sığorta obyekt kimi tərəflərindən birinin öz öhdəliklərini pozmağa cəhd etməsi nəticəsində yaranan hər hansı zərər hallarında kommersiya əməliyyatları çıxış edirlər. Belə olan halda, zərəre görə gözlənilən gəlirin əldə olunmaması kommersiya əməliyyatında predmet olmaqla, əmlakın zədələnməsi və ya məhvəinə şamil olunur.

Kommersiya riskləri - idxal və ixrac yüklərinin, həmçinin, daşıyıcı vasitələrinin və xarici ölkələrdə təşkil edilmiş beynəlxalq ticarət və ya sənaye sərgilərinin sığortalanmasını da öz tərkibinə daxil edə bilən xarici iqtisadi-maliyyə riskləri ilə əlaqədardır.

Cədvəl 1. 2019-cu ilin Yanvar-Fevral ayları üzrə hesablanan sığorta haqları və ödənişləri

Sığorta sinifləri	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri
Könüllü sığortalar üzrə - cəmi:	103 950,5	21 337,9
<i>o cümlədən:</i>		
Həyat sığortası üzrə, o cümlədən:	24 798,8	11 750,7
həyatın yaşam sığortası	18 201,8	11 203,2
həyatın ölüm halından sığortası	6 048,7	547,5
əmək qabiliyyətinin sığortası	531,9	0,0
sağalmaz xəstəliklərdən sığorta	16,4	0,0
Qeyri-həyat sığortası üzrə, o cümlədən	79 151,7	9 587,2
Şəxsi sığorta, o cümlədən:	53 141,9	6 869,1

tibbi sığorta	52 214,4	6 823,2
xaricə səfər edən vətəndaşların sığortası	502,7	24,2
fərdi qəza və xəstəlik sığortası	424,8	21,7
Əmlak sığortası, o cümlədən:	26 009,8	2 718,1
əmlakın sığortası, o cümlədən:	19 191,8	2 513,0
əmlakın yanğından və digər risklərdən sığortası	7 042,5	622,1
hava nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	4 972,1	20,1
avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası	4 091,9	1 705,2
su nəqliyyat vasitələrinin sığortası	2 159,8	0,0
yüklərin (nəqliyyat) sığortası	750,4	13,8
kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortası	116,8	151,8
kənd təsərrüfatı bitkiləri məhsullarının sığortası	4,1	0,0
dəmiryol nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	0,0	0,0
əmlakın sığortası ilə bağlı digər siniflər, o cümlədən:	54,2	0,0
- işçilərin dələduzluğu sığortası	54,2	0,0
- pul və pul sənədlərinin saxtalaşdırılmasından sığorta	0,0	0,0
mülki məsuliyyətin sığortası, o cümlədən:	6 801,5	205,1
ümumi mülki məsuliyyətin sığortası	3 517,7	189,8
hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	2 114,3	0,0
peşə məsuliyyətinin sığortası	659,4	0,0
su nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	226,1	0,0
işəgötürənin məsuliyyət sığortası	188,8	2,8
avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	95,2	12,5
yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası	0,0	0,0
kredit sığortası, o cümlədən:	14,3	0,0
kreditlərin sığortası	14,3	0,0
qarışıq maliyyə risklərinin sığortası, o cümlədən:	2,2	0,0
işin dayanması ilə bağlı risklərdən sığorta	2,2	0,0
İcbari sığortalar üzrə - cəmi:	28 868,3	11 778,0
<i>o cümlədən:</i>		

Həyat sığortası üzrə	6 258,4	556,0
İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta	6 258,4	556,0
Qeyri-həyat sığortası üzrə, o cümlədən	22 609,9	11 222,0
avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası	12 715,2	9 897,3
daşınmaz əmlakın icbari sığortası	7 870,9	670,0
məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası	1 845,0	181,7
daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortası	85,7	0,0
hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası	33,5	473,0
sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası	31,0	0,0
digər icbari sığorta növləri	28,6	0,0
YEKUN	132 818,8	33 115,9

(Mənbə: www.fimsa.az)

1.2. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığortanın iqtisadi mahiyyəti və funksiyaları

Bazar iqtisadiyyatının formalaşma prosesinin yeni şəraitinə uyğun şəkildə sığortanın təşkil edilməsi prinsiplərinin fundamental şəkildə yenidən həyata keçirildiyi, fəaliyyətində inhisarların kəskin şəkildə aradan qaldırıldığı, sığorta bazarlarının formalaşdırıldığı, əhali arasında sığorta xidməti növlərinin genişləndiyi və onun ümumi keyfiyyətinin hərtərəfli şəkildə yüksəlməsi istiqamətində müvafiq şərait yarandığı, sığorta şirkətlərinin sabit maliyyə-iqtisadi proseslərinin həll edildiyi bir zamanda sığortanın rolu, onun yeri və mahiyyətini əsaslandırılmış halda göstərmək tələb edilir.

Bazar iqtisadiyyatının başlıca prinsipi ondan ibarətdir ki, tələb və təklifin sərbəst şəkildə dəyişməsi potensial sığortaçılar üçün vacib olan sığorta xidmətləri növlərinin yaranmasına stimulyer verir və mənfi, süni əngəllərə rast gəlinmir. Sərbəst

qiymət əmələ gəlməsi prinsiplərinə müvafiq olaraq formalaşan tarif dərəcələrində gözlənilən uyğunluq sığortaçılararası sağlam rəqabət mühitinin yaranmasına və inkişaf etməsinə geniş imkanlar açır («Tibbi sığorta haqqında» Qanun, 1999: s.98).

Sığorta qarşılıqlı şəkildə maliyyə kateqoriyası ilə əlaqəli iqtisadi kateqoriya kimi müəyyən olunur. Maliyyə sferasındakı bir sıra ümumi əlamətlərə oxşar olaraq, sığorta da pul vəsaitlərinin dövriyyəsi, eləcə də, pul vəsaitləri bölüşdürülməsi prosesində iştirak edə bilən müəyyən məqsədə malik fondların vəsaitlərinin formalaşdırılması və istifadə olunması istiqamətində zəruriyyət təşkil edən məbləğ ilə əsaslandırılır. Həmçinin, sığorta sahəsində maddi və ya müxtəlif itkilərin ödənməsi istiqamətində nəzərdə tutulan gəlir və toplanılan pul vəsaitinin bölüşdürülməsilə əlaqəli olaraq da iqtisadi münasibətlər xarakterikdir. Bu səbəbdən, sığorta pul şəklindəki dəyərlərin ehtimal edilən dövriyyəsi ilə bağlı münasibətlərin bir formasıdır.

Sığortanın iqtisadi bir kateqoriya olaraq müəyyən xarakterik əlamətlərini qeyd etmək vacibdir. Sığorta prosesi zamanı sığorta hadisəsi səbəbi ilə maddi və digər itkilərin aradan qaldırılması istiqamətinə yönəldilən pul vəsaitləri bölüşdürülməsinin müəyyən münasibətləri yaranır. Sözügedən xüsusiyyətlərinə görə sığortanı bir qayda olaraq ictimai istehsalın sığorta müdafiəsi kateqoriyasına yaxın hesab edirlər. Yəni bir və ya daha çox təsərrüfata dəymiş zərərin ümumi məbləğinin müştərək şəkildə bölüşdürülməsilə əlaqəli olaraq iştirakçılar arasında olan qapalı bölüşdürmə münasibətləri ümumi sığorta prosesləri üçün daha səciyyəvi cəhət hesab olunur. Zərərin bu formada, yəni qapalı şəkildə bölüşdürülməsi isə zərərçəkən təsərrüfat sahələrinin təməl əsasda sığorta iştirakçıları sayından az olması ilə əsaslandırılır («Tibbi sığorta haqqında» Qanun, 1999: s.134).

Zərərin qapalı şəkildə paylaşdırma prosesində əsas cəhət sığorta iştirakçılarının təsbit edilən sığorta haqqları hesabına formalaşdırılmış məqsədli və təyinatlı maliyyə-sığorta fondlarının təşkil edilməsi mərhələsidir. Bu zaman fond vəsaitlərinin yalnız onu yaradan iştirakçılar tərəfindən istifadə olunması səbəbi ilə sığorta haqqlarının ölçüləri, onların hər birinə paylaşdırılan zərərin qisim-payını

göstərir. Bu səbəbdən, sığorta iştirakçılarının əhatə dairəsinin böyük sığorta haqları ölçüsünün müəyyən qədər az, sığortanın isə daha da əlverişli və keyfiyyətli olmasının başlıca meyarıdır. Sığorta prosesi zamanı milyonlarla sığorta etdirən vətəndaş iştirak etdiyi zaman və yüz milyonlarla obyektlər sığorta olunduğu zaman, minimum sığorta haqları vasitəsi ilə maksimum itkinin ödənməsi mümkündür. Zərərlərin qapalı şəkildə paylaşdırılması xüsusiyyəti sığortanı başqa maliyyə kateqoriyalarından fərqləndirən prinsiplial cəhətdir.

Sığortada gözlənilən itkilərin sadəcə ərazi vahidlərinə görə deyil, habelə, müəyyən müddət zərfində bölüşdürülə bilməsi olduqca mühüm əhəmiyyətə malikdir. Sığorta edilən təsərrüfat sahələri arasında sığorta fondlarının illik dövr ərzində ərazi baxımdan səmərəli şəkildə paylaşdırılması üçün yetərincə geniş ərazilər və sığorta edilən obyektlərin ümumi sayının əhəmiyyətli dərəcədə çoxluq təşkil etməsi tələb olunur. Yalnız sözügedən şərtlər daxilində böyük əraziləri də əhatə edən təbii fəlakətlərin baş tutması nəticəsində dəyən zərəri bölüşdürmək mümkündür.

Vaqe olan fəvqəladə hadisələrin təsadüf əlamətləri ilə əlaqəli şəkildə itkilərin müddətə müvafiq bölüşdürülməsi təsərrüfat ili çərçivəsini ümumi müddət baxımından aşırı bilər. Fəvqəladə hadisələrin müəyyən vaxtlarda (bir neçə il ardıcıl) baş verməməsi ehtimalı, yaxud onların baş verməsi müddətinin tam dəqiqliyi ilə məlum olmaması gözləniləndir. Buna görə də, ehtiyat fondunun təşkil edilməsi məqsədinə uyğun olaraq, daxil olan sığorta ödənislərindən müəyyən bir hissəsinin əlverişsiz hadisə baş verməyən il müddətində ehtiyatda saxlanması zərurəti yarana bilər.

Sığorta modern bazar iqtisadiyyatı münasibətləri sistemində təməl elementlərdən biri olmaqla, iqtisadiyyatda müəyyən-spesifik funksiyaların yerinə yetirilməsilə əlaqəli maliyyə münasibətlərinə şamil olunur. Bazar iqtisadiyyatının təsərrüfatçılıq cəhətdən sərbəst olan subyektləri, həmçinin, istehsal və təsərrüfat fəaliyyətinin fasiləsizliyinə təminat yaratmaq istiqamətində iqtisadi münasibətlər sferasında ixtisaslaşdırılmış yenidən bölgü münasibətlərini xarakterizə edə biləcək sığorta müdafiəsinə daim ehtiyac vardır. Kapitalın təzə istehsal formalarının

investisiyası ilə əlaqəlilik təşkil edən, o cümlədən, mənfəət əldə olunması (yaxud olunmaması) ilə əlaqədar sahibkarlıq risklərinin, həmçinin, ticarət, maliyyə və başqa əməliyyatların aparılması müddətində tərəflər arasında ortaya çıxan təsərrüfat fəaliyyəti ilə əlaqəli riskləri və ən nəhayət, təsərrüfat subyektlərinin vahid iradəsindən asılı olmayan bədbəxt qəzalar və bu xarakterli hadisələrlə əlaqədar sığorta risklərinin biri-birindən fərqləndirilməsi vacibdir. Məlumdur ki, təsərrüfat subyektkəri, onlara dəymiş zərərin kompensasiya mənbəyində olduqca maraqlıdırlar. Bu isə öz növbəsində xüsusi sığorta marağı faktının özünəməxsus olmasını da şərtləndirir. Bu cür subyektlər əlverişsiz və səmərəsiz hallarda onlara dəyən zərərlərə qarşı mövcud sığorta müdafiəsində daim maraqlı olurlar.

Sığorta kateqoriyasının iqtisadi-maliyyə mahiyyətinin onun ümumiqtisadi məzmunundan fərqləndirilməsi də olduqca vacibdir. Məlumdur ki, mahiyyət daimidir, məzmun isə dəyişkən formada olmaqla, sosial-iqtisadi formasıyaların hər birində özünəməxsus müvafiq əlamətə malik olmaqla, sığortanın tarixi növlərini müəyyən edir. Sığortaya verilmiş ümumi tərif onun iqtisadi mahiyyətini, habelə, müasir cəmiyyətdə olan məzmununu çox gözəl xarakterizə edir (Александров А.А. ,2008: s.139).

Sığorta fəaliyyətində iqtisadi mahiyyət onun ictimai məqsədlərlə ifadə edilən formalarından bəzi xarakterik funksiyaları ilə fərqlənir. Həmin funksiyalar ümumi formada sığorta işinin maliyyə sisteminin ayrılmaz bir həlqəsi olmaqla, özünəməxsus və məxsusi xüsusiyyətlərin aydınlaşdırılmasında da iştirak edən ayrılmaz tərkib elementlərindən biridir. Sığorta aşağıda qeyd olunan formada 4 təməl funksiyanı icra edir:

1. risk funksiyası
2. xəbərdarlıq funksiyası
3. yığım, yəni əmanət funksiyası
4. nəzarət funksiyası

Qrafik 2. Sığortanın funksiyaları

Ümumilikdə götürdükdə, funksiyalar arasında ən mühüm olanı risk funksiyası hesab olunur. Sığorta riski ilə əlaqəli formada zərər dəymiş təsərrüfat obyektlərinə maliyyə yardımlarının göstərilə bilməsi istiqamətində sığortadakı başlıca təyinatla əlaqədar olduğuna görə risklilik funksiyası başlıca funksiya kimi qəbul edilir. Məhz risk funksiyasının fəaliyyəti ilə əlaqədar dəyərin pul formasında məbləği, təsadüfi sığorta hadisələri və qəzaların baş verməsinə paralel şəkildə, sığorta iştirakçıları arasında müvafiq şəkildə bölüşdürülür. Zərər daim ortaya çıxa bilir və hətta, hər yeni il təkrarən yaşana bilər. Sığorta qarşısındakı məqsədlər ilə əlaqəli formada sığortaçı müəssisələr zərərçəkənlərin təsərrüfat subyektlərini maliyyə ödənişlə təmin etməlidir. Bu çərçivədə fəaliyyətdə olan sığorta riskliliyi funksiyasının təkrarən bölgü münasibətlərini həyata keçirməsi də zəruridir. Bu bölgü münasibəti sığortanın mahiyyətini əks etdirməklə yanaşı, sığortada risk funksiyasının icra edilməsi prosesində vacib roludur.

Sığortanın xəbərdarlıq funksiyasının əsas cəhəti olaraq sığorta fondu vəsaitlərinin bəlli bir hissəsinin sığorta riskinin azaldılması üçün maliyyələşdirilməsi yönündə olmasıdır. Xəbərdarlıq funksiyası - insanlara və ya təsərrüfat subyektlərinə dəymiş zərərin nəticələrini aradan qaldırmaq yönündə

çağırışlar olmaqla fəaliyyət, həmçinin, əmlak-həyat sığortası kimi sahələrdə müvafiq sığortalanmanı nəzərdə tutur.

Sığorta ayırmalarının bir qayda olaraq sığorta fonduna cəlb edilməsi səbəbindən sığorta habelə yığım funksiyalarını da icra edir. Sığorta vasitəsilə iri məbləğdə pul vasaitləri toplanılması maliyyə və fiskal siyasətin sabitliyi istiqamətində vacib əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Sığortada başqa bir mühüm funksiya sığortanın nəzarət funksiyası hesab edilir. Nəzarət funksiyası qeyd olunan digər funksiyaların nəticəsi olaraq ortaya çıxır. Sözügedən funksiya konkret sığorta münasibəti dövründə həmin funksiyalar ilə birlikdə meydana çıxır. Nəzarət etmə funksiyasının sığorta fondu vasaitləri formalaşdırılma və istifadəsi məsələləri ilə əlaqəli olduğu məlum məsələdir. Sığorta nəzarəti qanunvericilik sənədləri və bazasına uyğun formada keçirilməklə maliyyə və iqtisadi nəzarətin həyata keçirilməsinin tərkibi formasında özünü nümayiş etdirir.

Sığorta fəaliyyətinin nəzəri olaraq sığorta fondundan daha əvvəl yaranmasının isbatı olaraq, cəmiyyətin inkişafının erkən mərhələlərində sığorta fondu formalaşdırılmasının mövcud olmamasına rəğmən itkilərin qarşılıqlı şəkildə bölüşdürülməsini qeyd etmək mümkündür. Sonrakı mərhələdə əməyin sosial bölgüsündə əmtəə və pul münasibətlərinin inkişaf etdirilməsinə əsasən sığorta iştirakçılar arasında mövcud itkilərin qapalı formada bölüşdürülməsi prinsipi - sığorta fondunun formalaşdırılması və ya təşkili üçün sığorta kateqoriyasının istifadəsilə yarandı.

Sığortanın, sığorta fondunun vəsaitlərinin təmərküzləşməsi istiqamətində meyilli olması sığorta işinin təşkil olunmasında mühüm prinsiplərdən biri hesab olunur. Bu prinsipin qeyri-dövlət və özəl sığorta təşkilatları üçün məqsədyönlü istiqamət olması mühümdür. Vurğulamaq yerinə düşər ki, uzunmüddətli və ya itkisiz sığorta fəaliyyəti göstərməyə zəmanət sözügedən prinsipin ən əsas üstünlüyüdür.

Sığorta zərurəti təkrar istehsal prosesində başlıca xüsusiyyət olan fəaliyyətin fasiləsizliyin təmin edilməsi zəruriliyilə əlaqədardır.

İstehsal qanunauyğunluqlarının təbiət və digər proqnozlaşdırılması çətin ziyanlı hadisələrin təsirindən pozulması ehtimalı da daim mövcuddur. Sözügedən cəhət sığorta sistemini istehsal proseslərinin ən mühüm elementlərindən biri etməkdədir.

Sığorta fəaliyyəti bazar iqtisadiyyatı və münasibətləri şəraitində sahibkarlıq obyektini şəkildə nəinki gəlirlər hesabına xərclərin qarşılınması, həmçinin, fəaliyyət dairəsinə müvafiq olaraq mənfəət yaradılması prosesləri məcmuunu da nəzərdə tutur. Qeyd etmək lazımdır ki, sığorta şirkətləri həmçinin sosial məhiyyət daşıdıqlarına görə də yüksək mənfəət və maddi hədəfləri ardınca qaçmamalıdır. Bu, sığortaçı ilə sığortananlar arasındakı ekvivalentlik prinsipinin kobudca pozulması olardı. Başqa bir tərəfdən, sığorta təşkilatlarının fəaliyyətləri ilə yaranan mənfəət şərti xarakter də daşıyır. Belə ki, sığorta sistemində mənfəətin yaradılması deyil, bölüşdürülməsi prosesləri prioritet olmalıdır. Bununla əlaqədar olaraq, sığorta sistemində ümumi mənfəət deyildiyi zaman müsbət maliyyə nəticələri anlaşılır. Qeyd etmək lazımdır ki, sığortaçı tərəfin fəaliyyətinin məqsədi sadəcə böyük sosial əhəmiyyətə malik xidmətlərin göstərilməsindən, investisiya fəaliyyətinin məqsədininə təkcə mənfəət əldə edilməsi prosesindən ibarət olmamasını göstərməklə onların arasındakı qarşılıq əlaqələrin mövcudluğunu göstərməkdir. Bu vəziyyətə müvafiq olaraq, investisiya fəaliyyətinin qaynağı kimi mənfəət çıxış etdiyi təqdirdə, investisiya fəaliyyəti sonucunda əldə olunan mənfəət ümumi şəkildə sığorta əməliyyatlarının maliyyələşdirilməsinə yönəldilə bilər. Daha dəqiq şəkildə, yeni sığorta növ və məhsullarının mənimsənilməsinə, habelə kadr hazırlığına yönəldilməsi mümkündür. Nəticə etibarilə, sığorta müəssisələri bazar iqtisadiyyatı çərçivəsində iqtisadi və sosial həyatın ən əsas təminatçısı kimi danılmaz əhəmiyyətə malikdirlər.

1.3. Azərbaycanda sığortanın yaranması və təşkili xüsusiyyətləri

Azərbaycan tarixində müasir anlamda sığorta əsasən 3 inkişaf mərhələsindən keçmişdir: 1917-ci il Rus (oktyabr) inqilabına qədərki, inqilabdan sonrakı və ya

Cümhuriyyət-Sovet dönəmi (1917-90) və 1990-cı ildən başlayaraq müstəqilliyin bərpasından bu yana davam edən müasir dövr.

Azərbaycanda sığorta işinin modern anlamda təşkilinə, təqribən, XIX əsrin ortalarından başlanmışdır. Belə ki, ölkəmizdə sığorta işi kapitalist üsulu istehsal münasibətlərinin inkişafı, həmçinin, neft sənayesinin meydana gəlməsi, vüsətli şəkildə inkişafı və bunun da özlüyündə sahibkarlığı fəallaşdırması ilə sıx bağlıdır. Həmin dövrdə Azərbaycanda bir çox xarici ölkələrdən olan şirkətlərin yerli filialları fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycanda, ilkin olaraq, dəniz gəmilərinin illik sığorta edilməsi üzrə ixtisaslı ingilis kompaniyası “Lloyd”un filialları, həmçinin, “Russian Lloyd”un və Almaniyaadan olan iki ingilis şirkəti nümayəndəliyi, Rusiya İmperiyası və İranın sərhəd limanlarına qədər olan bölgədə daşınan yüklərin sığorta edilməsi ilə məşğul olan “Repman and Rust” ticarət evilə təqdim edilən “Northern German Lloyd”u, habelə, gəmilərin və yüklərin sığortasını apan «German, Lyvanty Line» cəmiyyətləri fəaliyyət göstərməyə başlamışdılar.

1910-cu ilə kimi artıq Bakı şəhərində 18 müxtəlif sığorta cəmiyyətinin fəaliyyət göstərdiyi qeydiyyatda alınmışdır. Onların arasında ən böyük sığorta müəssisəsi isə “Rus sığorta cəmiyyəti” idi. Bakıda sığorta işinin ilkin praktiki əsasını Xəzər dənizində üzən gəmilərin müvafiq qaydada sığortası təşkil etmişdir.

SSRİ-nin başqa müttəfiq respublikalarında da olduğu kimi, Sovet Azərbaycanında da sığorta sistemi birbaşa dövlət tərəfindən təşkil edilmişdir. Respublikada sığorta işinin inkişafında kifayət qədər geniş rol oynamış “Azərbaycan SSR Dövlət Sığorta Baş İdarəsi”, həmçinin, SSRİ ümumrespublika «İnqosstrax»nın Bakı filialı fəaliyyət göstərirdi.

Bu dövrlərdə ölkədə kooperativ sığorta fəaliyyəti “Sentrsoyuz”un istehlak kooperasiyası vasitəsi ilə həyata keçirilirdi, lakin onun fəaliyyəti 1931-ci ildə qəfildən dayandırıldı. Bundan sonra artıq sığorta əməliyyatları və fəaliyyəti “Dövlət Sığortası”nda cəmlənməyə başlamışdı. 80-ci illərin sonunadək respublikada sığorta işi iki başlıca sığorta təşkilatının, bunlarla birlikdə, Azərbaycan Respublikasının “Dövlət Sığorta Şirkəti” ilə SSRİ-nin xarici dövlət sığorta təşkilatının paytaxtımızdakı şöbəsinin bilavasitə inhisarı altında olmuşdur.

Ölkəmizdə sığorta işi və fəaliyyəti modern anlamda və müstəqil şəkildə 1990-cı ildən sonra inkişaf etməyə başladı. Belə ki, 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin yanında Dövlət Sığorta Nəzarəti orqanı yaradıldı. Bu təşkilatın başlıca vəzifəsi respublikada sığorta xidmətləri bazarının inkişaf istiqamətlərinin tənzimlənməsi, sığortaçıların, sığortalıların, habelə, dövlətin mənafeyinin müdafiəsi, sığorta təşkilatlarına metodiki rəhbərliyin həyata keçirilməsi, uyğun normativ-hüquqi sənədlərin hazırlanması və d. olmuşdur.

Milli sığorta bazarının formalaşması isə 1992-ci ilin əvvəllərinə təsadüf etmişdir. Məhz bu dövrdə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycanın bütün tarixində ilk dəfə 1993-cü ilin yanvarında “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununu qəbul etmişdir («Tibbi sığorta haqqında» Qanun, 1999: s.35).

Beləliklə, ölkəmizdə müstəqil sığorta bazarı 1992-ci ildə fəaliyyət göstərir və sığorta işinin istər nəzəri, istər praktiki anlamda tətbiqi üçün kifayət qədər işlər görülmüşdür. Sığorta ixtisaslaşmış dövlət və ya özəl sığorta təşkilatlarının tabeliyində aparıla və ya icra edilə bilər. Sığorta təşkilatlarının fəaliyyətlərində əhatə genişliyinin əsaslandırılması zamanı daxili, xarici və qarışıq sığorta bazarı növlərinin müvafiq şəkildə əlaqələndirilməsi vacib nüanslardandır. İlkin inkişaf mərhələsini uğurla keçmiş sığorta bazarlarına diqqət eləsək, görərik ki, sığorta fəaliyyətlərinin təkcə ölkə daxilində deyil, habelə, ölkə hududları xaricində həyata keçirilməsi vacib əhəmiyyətə malikdir. Bu sığortanın təşkilati əhatəsi mövqeyinə uyğun təsnifatının göstərilməsidir. Ancaq digər bir mövqedən nəzər yetirilsə, sığorta münasibətlərinin həyata keçirilməsinin mümkünlüyü sığorta obyektləri ilə təhlükəlilik növlərinə uyğun olaraq sözügedən təsnifatların yardımı ilə ifadə edilir (“Sığorta” Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktları Topluğu, 2012: s.167).

Sığorta - sığorta etdirən insanların müxtəlif kateqorial formalarını əhatə edə bilər. Burada başlıca şərtlər sığorta məsuliyyəti həcmilə fərqləndirilməlidir: belə ki, sığorta həm qanun vasitəsilə, həm də könüllü formada həyata keçirilə bilər. Sığorta münasibətlərində qeyd olunan müxtəlif

xüsusiyyətlərin nizama salınma xüsusiyyəti və əlaqəli şəkildə əsaslandırılı bilinməsi tək bir sistemin yaradılması üçün sığortanın təsnifləşdirilməsinin əhəmiyyət dərəcəsini göstərir.

Təsnifat dedikdə, ümumi şəkildə bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqələri olan tərkib hissələrinin iyerarxiya baxımdan idarə oluna bilən sistemlərin vahid toplusu nəzərdə tutulur. Bu isə özlüyündə sistemin bütöv hissələrini ayırd etməklə yanaşı, onun vahid formasının təşkili üçün də müvafiq imkanlar yaradır. Sığorta təsnifatı analogi vəzifələri həll etməyə istiqamətlənir; bu isə sığorta münasibətlərini biri-biri ilə iyerarxiya cəhətdən tabelilik münasibətində olan, əslində isə qarşılıqlı formada əlaqələrə malik bölmələrə ayırmaqdan ibarət olan sistemdir.

Hər bir təsnifata, ümumilikdə, elə meyarlar qoyulmalıdır ki, o, özlüyündə, bütün qarşılıqlı bölmələri tam əhatə edə bilsin. Bununla əlaqədar olaraq, sığortada ümumi təsnifatın əsasını aşağıdakı meyarlara görə nəzərdən keçirmək lazımdır: sığorta obyektlərindəki müxtəlif formalar və sığorta məsuliyyəti həcmindəki müxtəliflik. Bu meyarlar və göstəricilərə müvafiq olaraq təsnifatın 2 bölgüsü aparılır:

- a) sığorta obyektləri istiqamətində;
- b) təhlükə (təhdid) növləri istiqamətində.

Burada ilkin təsnifat sadəcə ümumi xassələri, ikinci təsnifat isə sadəcə əmlak sığortasını nəzərə alan məxsusi xassəni əhatə etməkdədir ("Sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999: s.145).

Sığortanın sahələrə bölünməsindəki əsas səbəb sığorta obyektlərindəki mövcud prinsipial fərqlərdir. Bu meyarlara müvafiq olaraq sığorta münasibətlərinin vahid toplusunu dörd altbölmədə nəzərdən keçirsək; əmlak sığortasını, vətəndaşların həyat sığortasını, məsuliyyət sığortasını və sahibkarlıq riskləri sığortasını ayırd edə bilərik. Əmlak sığortasında əsas obyekt qismində maddi dəyərlər çıxış etməkdədir, vətəndaşların həyat səviyyəsinin sığortası zamanı isə onların həyatları, sağlamlıqları və əməyə qabiliyyətləri əsas meyarlar kimi götürülür. Bir sıra müəyyən hadisələrin nəticəsi ilə əlaqədar olaraq göstərilən ümumhəyat səviyyəsi azadıqda sığorta köməyə çatır. Məsuliyyət sığortasına

müvafiq olaraq obyekt kimi sığorta etdirilən şəxslər tərəfindən məhsul istehsalı və xidmətin göstərilməsi, kreditorlara borclarının ödənməsi, yaxud üçüncü şəxslərə dəyə biləcək zərərlərin maddi və dəyər baxımdan ödənməsi üzrə kontrakt şərtlərinin yerinə yetirilməsi də çıxış edir. Məsələn, hər hansı bir avtomobil qəzası zamanı nəqliyat vasitəsinin sahibi o biri şəxsin əmlakına və ya sağlamlığına zərər vurması səbəbindən qüvvədə olan mövcud qanunvericiliyə müvafiq olaraq, zərərçəkmiş şəxsə müvafiq xərci ödəməyə borcludur. Digər bir sığorta növündə, yəni məsuliyyət sığortası zamanı vurulan zərərin müvafiq qaydada ödənilməsi sığorta təşkilatı tərəfindən həyata keçirilir. Bütün bu qeyd olunanlar borcların ödənilməsi üzrə məsuliyyət sığortasına da şamil edilir. Sahibkarlıq risklərinin sığorta obyektini qismində isə, bir qayda olaraq, sığortalanan şəxsin ümumi gəlirinin potensial baxımından mümkün müxtəlif itkiləri çıxış edir.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA SIĞORTA BAZARININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Azərbaycan milli sığorta bazarı Strateji Yol Xəritəsinin əsas hədəfi kimi

Azərbaycan dövlətinin məqsədyönlü iqtisadi siyasəti məhz ölkəmizin qeyri-neft sektorunda sıçrayış yaratmağa və həmin sektorun mütəmadi olaraq davamlı inkişafına yönləndirilmişdir. Belə ki, milli iqtisadiyyatda, xüsusilə, qeyri-neft sektorunda iqtisadi yüksəliş və rifah bir tərəfdən ölkəmizin böyük inkişaf perspektivini əks etdirir, digər bir tərəfdənsə həmin potensialdan tam səmərəli istifadə olunması məqsədi ilə əlavə tədbir və islahatlar həyata keçirilməsi zərurətini doğurur. Son aparılan statistik araşdırmalara əsasən, 2017-ci ilin ilk 9 ayı ərzində ölkə üzrə ÜDM 50 mlr. manatı keçmişdir. Burada maraqlı bir tendensiya müşahidə olunur: neft sektoru üzrə ÜDM azalmış, qeyri-neft sektoru üzrə ÜDM isə 2,5% artmışdır ki, bu isə öz növbəsində ÜDM-un 61%-i deməkdir. Bu uğurlu nəticə dövlət tərəfindən qeyri-neft sektorunun inkişafına göstərilən diqqət və dəstəyin məntiqlə uyğun nəticəsidir (www.stat.gov.az).

Qeyri-neft sektoru üzrə də maliyyə-sığorta xidmətləri sistemi müasir bazar iqtisadiyyatının dinamik inkişaf etməkdə olan və daim yenilənən sahələrindən biridir. Bu sahədə hazırlanan Strateji Yol Xəritəsi qlobal iqtisadiyyat, habelə, maliyyə bazarında müşahidə olunan proseslərə daha çevik adaptasiya olunmaq və post-neft iqtisadi inkişaf modelinin dəstəklənməsi üçün maliyyə sektoru qarşısında dayanan yeni çağırış və imkanlar nəzərə alınmaqla hazırlanmışdır. Strateji Yol Xəritəsi, bir qayda olaraq, qısa, orta və uzunmüddətli dövrü əhatə etməklə, 2020-ci ilədək mövcud olan nəzəri və empirik strateji baxış və tədbirlərin planı, 2025-ci ilə qədər olan dövr üçün uzunmüddətli baxış və nəhayət, 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf və məqsəd baxışından ibarətdir. Bu mütərəqqi sənədin tərtibatı zamanı maliyyə xidmətlərinin inkişaf etdirilməsi üçün 5 əsas strateji hədəf və 16 prioritet hazırlanmışdır (“Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”, 2016).

Əvvəlcə Strateji Yol Xəritəsində maliyyə xidmətlərinin inkişafı ilə bağlı göstərilən strateji hədəfləri təhlil etmək lazımdır.

Birinci hədəf dinamik, həmçinin, sağlam insitutlardan ibarət maliyyə sisteminin formalaşdırılmasıdır. Sığorta sistemində bu hədəfin açıqlaması belədir: yeni çağırışların həll olunması istiqamətində sığorta şirkətlərinin cari kapitalizasiyası, mövcud aktivlərin sağlamlaşdırılması, sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi, maliyyə inklüzivliyinin gücləndirilməsi istiqamətində görülən tədbirləri əks etdirən strateji məqsədlər buraya daxildir.

İkinci hədəf maliyyə bazarlarının inkişaf etdirilməsi və maliyyə bazarlarındakı investor və emitentlərin aktivliyi ilə bağlıdır. Potensial və güclü investorların və emitentlərin kapital və maliyyə bazarı və alətləri haqqında yetərli məlumatlara malik olmamaları, informasiya asimetriyası və ənənəvi “inhisarçı” düşüncə tərzini kimi arzuolunmaz amillər qiymətli kağızlar bazarının gələcək perspektivli inkişafını məhdudlaşdırmaqla qalmır, həmçinin, iqtisadiyyatda maliyyə resurslarının qeyri-səmərəli bölüşdürülməsinə də səbəb olur. Sözügedən məhdudlaşdırıcı amilləri aradan qaldırılmaq məqsədi ilə kapital və pul bazarının inkişaf etdirilməsi, habelə, bazar iştirakçıları üçün əlverişli və münbit mühitin yaradılması istiqamətində də ciddi strateji hədəflər müəyyən edilmişdir.

Üçüncü strateji hədəf, əsasən, infrastrukturun gücləndirilməsi, sığortaçı hüquqlarının müdafiəsi və vacib öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə dair məhkəmə sistemi və icra mexanizmləri, həmçinin, kredit məlumatları mübadiləsi infrastrukturunun təşkil edilməsi, həmin infrastrukturun təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə kredit məlumatlarının mübadilə edilməsi sisteminin inkişafı, bunlardan əlavə, kreditör hüquqlarının müdafiəsi üzrə işlək və səmərəli mexanizmlərin yaradılması, məhkəmə qərarlarının standartizasiyası və icra intizamı mexanizminin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş strateji məqsədləri əhatə edir.

Dördüncü hədəf tənzimlənmə və nəzarət mexanizminin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsilə bağlıdır. Hazırkı iqtisadi mühitdə maliyyə institutlarının risklərə qarşı həssaslığının artması və yeni risk zonalarının meydana gəlməsi müvafiq sektorda risklərin idarə olunması praktikasının təkmilləşdirilməsini tələb

etməkdədir. Maliyyə institutlarında və müəssisələrində sağlam risk idarəedilməsi prosesləri və rəqəmsal transformasiyaları təşviq edən yeni tənzimlənmə və nəzarət arxitekturasının formalaşdırılması da əsas strateji hədəflərdən bəziləri kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Nəhayət, **beşinci strateji hədəf** ilk növbədə maliyyə savadlılığının yüksəldilməsinə oriyentasiya olunmuşdur. Maliyyə sistemində (banklarda, sığorta agentliklərində və s.) çalışan əməkdaşların bilik və bacarıqlarının keyfiyyət etibarilə yeni müstəviyə qalxması, həmçinin, maliyyə xidməti istehlakçılarının maliyyə savadlığının artırılması daha sağlam, etibarlı, dayanqlı və effektiv maliyyə sisteminin qurulmasına birmənalı şəkildə təkan və böyük töhfə verə bilər. Buna nail olmaq üçün maliyyə sistemində çalışan mütəxəssislərin ixtisaslaşmasının dərinləşdirilməsinə və maliyyə savadlığının artırılmasına istiqamətlənmiş strateji hədəflər müəyyən edilmişdir (“Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”,2016).

O da qeyd olunmalıdır ki, maliyyə xidmətlərinin təkmilləşdirilməsinə dair tədbirlərin mühüm bir hissəsi birbaşa sığorta bazarları ilə bağlıdır. Öz unikalığı və differensiasiya olunmuş xüsusiyyətilə fərqlənən sığorta segmenti kapitalist bazar sərbəstliyinə əsaslanır, lakin dövlət tənzimlənməsinə mütəmadi şəkildə ehtiyac duyur. Təcrübə onu deməyə əsas verir ki, dünya iqtisadiyyatı inkişafının bütün tarixi boyunca bazar iqtisadi münasibətlər sistemində dövlətin “tənzimləyici” və həlledici rolu ilə bağlı müxtəlif nəzəriyyələr yaranmış və həmin məsələlər elmi-ictimai fikrin daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Çoxlu sayda aparıcı və nüfuzlu iqtisadi nəzəriyyə məktəblərinin (neoklassik, keynsçi, institusional və s.) nümayəndələri məhz iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin ümumi mahiyyəti, məqsəd və forması və sair məsələlərə dair müxtəlif qiymətli fikirlər söyləmişlər. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi ilə özünü-tənzimləmə alətləri arasındakı optimal nisbətin axtarılması problemi ən aktual iqtisadi tədqiqatlarda da özünə yer tapır və bu axtarış mütəmadi şəkildə davam etməkdədir.

Sığorta bazarlarında dövlət tənzimləməsi sistemlərinin tədqiq olunması birmənalı şəkildə, bu sistemlərin təməlinə məhz maliyyə tənzimlənməsi

alətlərindən istifadə edilməsi faktorunun durduğunu çox aşkar şəkildə sübut edir. Dövlət tərəfindən maliyyə tənzimləməsinin ən vacib məqsədi cəmiyyətdə sosial-iqtisadi sabilliyin yüksəldilməsi üçün milli sığorta bazarının davamlı, etibarlı və möhkəm inkişafını təmin etməkdir.

Davamlı iqtisadi və sosial inkişaf şəraitində sığorta sektorunda həyata keçirilməkdə olan yeni islahatların əsas məqsəd və vəzifələri, hər şeydən əvvəl, milli sığorta sisteminin möhkəmləndirilməsi və onun maliyyə xidmətlərinin ümumi inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsinin tələblərinə müvafiq şəkildə təkmilləşdirilməsindən ibarətdir.

Sığorta xidmətləri sektoru bazar iqtisadiyyatında çevik və sürətlə inkişaf edən sferalardan biri hesab olunur. Milli iqtisadiyyatda sığorta penetrasiyası tədricən və dinamik sürətlə artmaqdadır. Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının statistik hesablamalarına əsasən əsasən, 2016-cı ildə sığorta bazarı sektorunun maliyyə dərinliyini göstərən sığorta haqlarının ÜDM-ə nisbəti 0,8 % təşkil edərək artım göstərmişdir (www.stat.gov.az).

Son dövrlərdə maliyyə bazarlarının əsas tərkib hissələrindən biri hesab olunan sığorta sektoruna maraq da artmışdır. Ölkəmizdə sığorta xidmətləri bazarlarına nəzarət və onların tənzimlənməsi sahəsində mühim dəyişikliklər edilmiş və islahatlar aparılmışdır. 2015-ci ilin məlumatlarına əsasən, həmin ildə Azərbaycanda 27 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərmişdir. Sözdədən ildə Azərbaycanda sığorta seqmenti (və ya sistemi) üzrə sığorta yığımları 444 mln. manat təşkil etmişdir. 2010-2015-ci illər üzrə orta illik artım isə 20% təşkil etmişdir.

Strateji Yol Xəritəsində də xüsusi olaraq vurğulandığı kimi, hələ ki, ölkədə sığorta sektorunun inkişafı səviyyəsi o qədər də qane edici deyildir. Belə bir səviyyənin həm keyfiyyət, həm kəmiyyət baxımından təkmilləşdirilməsinə böyük zərurət vardır. Prezident İlham Əliyevin müəyyənləşdirdiyi modern və yüksək tempə malik dinamik inkişaf kursu milli iqtisadiyyatımızın davamlı və innovativ tərəqqisini, habelə, xarici və yerli investisiyaların cəlb edilməsi prosesini sürətləndirir. Prezidentin sahibkarlıq fəaliyyəti üçün yaratdığı əlverişli sosial-

iqtisadi mühit də öz müsbət nəticə və iqtisadiyyata töhfələrini get-gedə daha aydın şəkildə göstərir (“Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” ,2016).

Sığorta sisteminin inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli sosial mühitin yaradılmasında, həmçinin, Heydər Əliyev Fondunun, onun prezidenti, Birinci vitse-prezident və Birinci xanım Mehriban Əliyevanın da xidmətləri böyükdür.

UNESCO və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri olan Mehriban xanım Əliyeva özünəməxsus nəcib, humanist, tərəqqipərvər və insanpərvər xarakterilə cəmiyyətdə mənəvi deqradasiyaya səbəb olan, eləcə də ali xeyirxah dəyərləri ucuzlaşdıran mənfi meyllər qarşı barışmaz mövqe tutur, insanlığın rifahına xidmət edən nəcib təşəbbüslərilə həm də sivilizasiyalararası dialoq prosesinə mühüm töhfə verir. Onun elm, təhsil, mədəniyyət, idman və s. sahələrin inkişafına yönəldilmiş fəaliyyəti, ölkədəki quruculuq proseslərində bilavasitə və yaxından iştirak etməsi ciddi elmi əsaslara söykənməkdədir. Buna görə də Mehriban xanımın hərtərəfli və mütərəqqi fəaliyyəti cəmiyyətimiz tərəfindən yüksək qiymətləndirilir.

Sığorta bazarında canlanma yaratmaq üçün səhiyyə sektorunun da inkişaf etdirilməsi və əhalinin keyfiyyətli, modern tibbi xidmətlərlə təmin olunması vacibdir, məhz bu yolla tibbi sığortanın daha geniş vüsət almasına nail olmaq mümkündür. Dövlət başçısı İlham Əliyev tərəfindən bütün sahələrə olduğu qədər, səhiyyə sektoruna da məxsusi diqqət göstərilir. Bu diqqət və qayğı nəticəsində tibb müəssisələrinin təmiri, habelə, maddi-texniki bazalarının möhkəmləndirilməsi üzrə işlər müvəffəqiyyətlə davam etdirilir. Belə ki, son illərdə ölkədə say etibarilə 600-dən çox tibb müəssisəsi tikilmiş və ya əsaslı təmir olunaraq müasir avadanlıqlarla təchiz edilmişdir. Sadəcə keçən il müddətində 26 yeni tikilmiş və ya əsaslı təmir olunmuş tibb ocağı istifadəyə verilmişdir. Azərbaycan səhiyyə sisteminin modern dünya standartları səviyəsində yenidən qurulması və inkişaf etdirilməsində, dövlət siyasəti və müvafiq proqramların müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsində Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın mütərəqqi xidmətləri də danılmazdır.

Dünyanın demək olar ki, bütün ölkələrində səhiyyə xidmətlərinin

maliyyələşdirilməsi icbari tibbi sığorta hesabına həyata keçirilir. Bir sıra ölkələrdə bizim sovet dövründəki aktual model fəaliyyət göstərir – yəni səhiyyə xidmətləri tamamilə pulsuz olur və bütün xərclər tam şəkildə dövlət tərəfindən ödənilir. Məsələn, dünyanın sosialyönümlü iqtisadiyyata malik bir sıra ölkələrində - Norveçdə, İngiltərədə sistem bu cürdür. Lakin bəzi ölkələrdə isə dövlət və bələdiyyə səhiyyə sistemləri pulsuz, özəl səhiyyə isə tam pulludur. Bu qeyd olunanlardan ən yaxşı və məqsədəuyğun olanı icbari tibbi sığorta modelidir ki, bu zaman həm özəl, həm də bələdiyyə tabeliyində olan tibb müəssisələri icbari tibbi sığorta vasitəsi ilə maliyyələşə bilər.

Ölkə Prezidentinin müvafiq sərəncamı ilə yaradılan Dövlət İcbari Tibbi Sığorta Agentliyi məqsədyönlü islahatların son uğuru hesab oluna bilər. Bu iş üçün büdcədən maliyyə vəsaiti ayrılması nəzərdə tutulur. Ölkəmizdə bu sistemin tətbiq olunmaması üçün bir neçə obyektiv səbəb ola bilər ki, onların əksəri artıq aradan qalxmışdır. Bunlar səhiyyə müəssisələri və binalarının maddi-texniki təchizat bazasının zəif olması, ölkənin bütün regionlarında yetərincə keyfiyyətli xidmət göstərə bilən səhiyyə müəssisələrinin olmaması idi. Lakin artıq son illərdə bu sahədə olduqca ciddi islahatlar aparılmışdır. Ölkənin bütün regionlarında, rayon və şəhərlərində modern tələblərə cavab verə bilən müalicə və diaqnostika mərkəzləri, klinikalar tikilmişdir. Yeni tikilən, yaxud əsaslı şəkildə təmir olunan tibb müəssisələrinin modern və innovativ avadanlıqlarla təmin olunması yüksək səviyyədədir. Həmçinin, səhiyyə sahəsində çalışmaq üçün ölkədə kifayət qədər kadr potensialı mövcuddur. Bu baxımdan, rahatlıqla demək mümkündür ki, icbari tibbi sığortanın tətbiq edilməsi üçün ehtimal olunan maneələrin əksəri artıq aradan qaldırılmışdır, sadəcə sığorta şirkətləri şəbəkəsi mümkün olduğu qədər genişləndirilməlidir.

İcbari tibbi sığorta səhiyyə sisteminin maliyyələşdirilməsinin ən təkamil forması kimi sərfəli xərclənməsində, işçilərin çox xəstələnməməsində, işçi xəstələndikdə isə onun mümkün olduğunca qısa vaxt ərzində müalicə olunması və həmçinin işə geri qaytarılmasında maraqlı olacaqdır. İcbari tibbi sığorta agentliyi xəstələnen şəxsin mütəmadi əlavə müayinələrə cəlb edilməməsinin, reseptində

əlavə dərmanların yazılmamasının, müalicə müddətinin süni şəkildə həddindən artıq uzadılmamasının, bir sözlə, əlavə vəsait və xərclərin sərf olunmasının qarşısını almağa çalışacaqdır. Bu zaman səhiyyə müəssisəsinin marağı isə daha yaxşı və keyfiyyətli tibbi xidmət göstərmək olacaqdır. Səhiyyə müəssisəsi icbari tibbi sığorta şirkətinin mükəmməl xidmət göstərən tibb müəssisəsi kimi onunla müqavilənin təzələnməsində, seçim əsnasında digər tibb müəssisələrinə üstünlük verilməməsində maraqlı olacaqdır. Nəticə etibarilə isə, sözügedən sistemin tətbiqi hər iki tərəf üçün faydalı və səmərəli əməkdaşlıq olacaqdır (Xankişiyev B.,2006:s.99).

Azərbaycan Respublikasında sığorta məhsulu bazarının inkişaf etdirilməsi üçün sığorta milli qanunvericiliyinin davamlı surətdə təkmilləşdirilməsi, sığorta operatorları üzərində nəzarət gücləndirilməklə bərabər, həmçinin, sığortalılara, o cümlədən, bütün cəmiyyətə sığortanın əsas məzmunu və mahiyyəti düzgün izah edilməli, sığorta sazişi bağlanarkən nələrə və hansı detallara xüsusi diqqət yetirilməyin lazım olduğunu və sığorta sənəddəri imzalandıqdan sonra sığortaçının və sığortaolunanın hansı hüquq və vəzifələri daşdıqlarını bilməlidirlər. Bunun üçün mövcud təcrübə təkmilləşdirilməli, sığorta sistemi davamlı və ardıcıl olaraq inkişaf etdirilməlidir. Başlıca məqsəd sığorta faaliyyətinin kontseptual, nəzəri-metodoloji və praktiki tədqiq olunması əsasında milli iqtisadiyatın davamlı inkişafı şəraitində sığorta sektorunun maliyyə resursu tutumunun artırılması və həmçinin, hüquqi-normativ bazanın təkmilləşdirilməsindən ibarətdir. Qoyulan bu məqsədə nail olmaq üçün davamlı və milli iqtisadi inkişaf modelinin strukturlaşmasında sığorta sisteminin əhəmiyyətinin aşkar edilməsi, sığorta xidmətinin təşkili zamanı xarici ölkələrin təcrübələrinin öyrənilməsi, milli sığorta xidmətləri bazarının düzgün idarəedilməsi və tənzimlənməsinin GZİT təhlil əsasında özünəxas xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsi, həmçinin, davamlı və stabil iqtisadi inkişaf şəraitində sığorta sistemində pul resurslarının təşkil edilməsində bazarın maliyyə dərinliyinin kompleks şəkildə öyrənilməsi və s. kimi konkret vəzifələrin icra edilməsi mütləqdir.

Günümüzdə ölkəmizin milli sığorta şirkətləri maliyyə sisteminin ən aktiv və ya fəal elementləri olaraq maliyyə bazarlarının yeni və innovativ çağırışlarına cavab

verməklə yetinməməli, yeni məkan və texnologiyalar da əldə etməyə cəhd göstərməlidirlər. Çünki modern dövrdə maliyyə xidmətləri get-gedə rəqəmsallaşır, digər bir sözlə, “oflayn” rejimdən “onlayn”a keçid edir. Dijitallaşmağa, texnolojiləşməyə istiqamətləndirilmiş bu proseslərdən sığorta sektoru heç bir halda geri qalmamalıdır.

Sığorta işindən əldə olunan gəlirlərin prioritet elementini sığorta mükafatları təşkil edir. Sığorta haqqları sığorta xidmətinin realizə qiyməti hesab olunur. Sığorta orqanları tərəfindən sığorta haqqlarının toplanılması bir sıra obyektiv faktorlarla müəyyələşir. Bunlara kanyuktura şəraiti, mövcud inflyasiya səviyyəsi, hazırki qanunvercilik bazası, vergi sistemi, milli sığorta bazarının rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsi, bank faizlərinin dinamikası, sosial müdafiə sisteminin inkişaf həddi və başqalarını şamil etmək olar. 2016-cı ildə Azərbaycanda 486 mln. manat sığorta haqqı toplanılmışdır. 2016-cı ildə 2010-cu ilin ümumi yekunu ilə müqayisədə, 300,6 mln. manat artım müşahidə olunmuşdur (“Sığorta” Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktları Toplusu,2012).

Sığorta məbləğləri və ödənişlərinin icra edilməsi xərcləri sığorta işinin ekvivalentlilik prinsipinə əsaslanmaqla əsas məsrəflərin təqribən 70-80%-ni təşkil etməlidir. Sözügedən göstərici sığorta münasibətlərində tərəfdaşların öz öhdəliklərini hansı səviyyədə icra etməsini, bazarın hazırki durumunu, ayrı-ayrı sığorta növləri üzrə zərərlik məbləği dərəcəsini, bazarın il ərzində gördüyü ümumi zərəri, sığorta orqanlarının cari ödəniş qabiliyyətlərini xarakterizə edir. Statistik tədqiqatlar göstərir ki, sığorta ödənişlərinin əsas həcmi 2000-ci illə müqayisədə 2016-cı ilin hesabatında təqribən 15,3 dəfəyə yaxın artmışdır. Bu tendensiya, sözsüz ki, məqbul hal hesab edilməlidir. Çünki bu, özlüyündə, son illər üçün daha çox sığorta tədiyyəsi, daha çox sığorta polisi, daha çox sığorta predmeti, daha çox sığortalanma hadisəsi demək olduğundan, sığorta mükafatlarının məbləğindəki artım, həmçinin, ümumi sığorta məbləğlərinin artacağını da proqnozlaşdırmağa əsas verir. Bu zaman daha çox sığorta riskinin baş verməsi təbii şəkildə sığorta ödənişlərinin artımına gətirib çıxarır.

Məcmuu sığorta ödənişlərinin strukturunda könüllü sığorta təsnifatları üzrə ödənişlər icbari sığorta növlərilə müqayisədə xeyli üstünlük təşkil etmişdir. 2000-ci ildə sığorta ödənişlərinin tərkibində könüllü və icbari siniflər üzrə sığorta ödənişləri müvafiq olaraq 75,5 faiz və 24,7 faiz, 2005-ci ildə 89,3 faiz və 11,8 faiz, 2007-ci ildə 77,5 faiz və 21,4 faiz, 2016-cı ildə isə 75,5 və 24,5 faiz olmuşdur. Azərbaycanın milli sığorta bazarı modern tələblər, ehtiyaclarla birlikdə, bütövlükdə dünya maliyyə bazarlarında baş verən dəyişikliklərin də nəticəsində intensiv surətdə inkişaf etməkdədir. Keçən illər ərzində Azərbaycanda milli sığorta xidməti bazarının strukturlaşması prosesi, onun təmərkuzlaşma səviyyəsi daha yüksək templərlə irəliləyir. Sığorta sisteminin davamlı və sabit inkişafı ölkə iqtisadiyyatının da davamlı və stabil inkişafı fonunda aydın görünür (www.stat.gov.az).

Sığorta operatorlarının maliyyə dayanıqlılığını təmin etmək məqsədilə sığorta müəssisələrinin nizamnamə kapitalının həcmi daima artırılmışdır. Belə ki, 2011-ci ildə sığorta orqanları üçün 3 mln. manat, təkrarən sığortaçılara 6 mln. manat, 2012-ci ildə uyğun olaraq 4 və 8 mln. manat, 2013-cü ildə müvafiq olaraq 5 və 10 mln. manat, 2016-cı ildə isə 7,5 və 12,5 mln. manat müəyyənləşdirilmişdir. Bütün bu sözügedən tədbir və islahatlar sığorta şirkətlərinin ödəniş qabiliyyətinin və onların kapitallaşma dərəcəsinin yüksəldilməsi məqsədi daşımışdır.

Beynəlxalq və yerli sığorta sisteminin inkişaf və tərəqqi ideologiyası belə bir fundamental əsas üzərində qurulur ki, sığorta bazarları nə qədər genişdir və keyfiyyətli xidmət göstərmək qabiliyyətiə malikdirsə, o, bir o qədər də çox pul vəsaitləri və maliyyə resurslarını cəlb edə bilər. Çünki modern dünyada pul axımlarının səmərəli şəkildə təşkili və idarə olunması, əsasən, şirkətlərin və ümumiliydə, sığorta bazarının inkişafından da asılı olur. Milli sığorta bazarımızın dünya və ya beynəlxalq sığorta iqtisadiyyatına harmonik şəkildə inteqrasiyasına nail olmaq üçün, hər şeydən öncə, ölkəmizin sığorta sistemində dərin və əməli keyfiyyət dəyişikliklərinə nail olmaq lazımdır.

Sığorta bazarının ümumi fəaliyyət mexanizmasının bu istiqamətdə modernizasiyası həm dövlət, həm də sığortaçıların fəaliyyətlərini şərtləndirir.

Xarici ekspert və mütəxəssislərin də qeyd etdikləri kimi, sığorta sektorunda dövlətin ümumi rolunun aktivləşdirilməsinin zəruriliyi elmi baxımdan əsaslandırılmış, məqsədyönlü yeni sığorta strategiyası tələb edir. Bu strategiyanın realizasiyası üçün ilkin növbədə sığorta xidməti istehlakçılarnın suverenlik prinsipi önə çəkilməli, habelə, sığorta bazarlarında sonuncunun reallaşması üçün də müvafiq tədiyyəyə qabiliyyətli sığorta marağının formalaşdırılması təmin olunmalıdır. Bu baxımdan, hər şeydən öncə sığorta təşkilat və orqanları arasında real rəqabət mühiti yaradılmalıdır. Sığorta edilənlərin maraqları sığortaçılar tərəfindən obyektiv bir reallıq kimi qəbul edilir. Bu marağın keyfiyyətli və səmərəli təminatı üçün sığorta edənlər arasında sağlam və effektiv rəqabət mühiti formalaşdırılmalı, habelə, sığorta biznesinə maraq və onun cəlbediciliyi yüksəldilməlidir.

Aparılan analiz və təhlillər göstəmişdir ki, ölkəmizdə sığorta xidmətləri bazarının inkişaf etməsini ləngidən ən mühüm səbəb sığorta şirkətlərinin xüsusi resurslarının, habelə, mövcud rezervlərin sığorta bazarlarının real tələblərinə cavab verə bilməməsidir. Nəticə etibarilə, sığorta şirkətləri böyük risklərin sığortalanmasını icra etməkk, məsuliyyətin böyük hissəsini öz üzərlərinə götürmək iqtidarında olurlar. Məhz bu səbəbdən də, onlar böyük həcməldə maliyyə axınını xarici ölkələrə “təkrarsığorta”ya ötürməyə məcbur qalırlar (Kərimov A.,2006 :s.140).

Ümumiyyətlə götürdükdə, ölkədə sığorta sisteminin inkişafı və onun dünya sığorta bazarlarına inteqrasiya prosesinin sürətləndirilməsi və sistemli şəkildə transformasiya olunması üçün aşağıdakı tədbirlər mütləq surətdə həyata keçirilməlidir:

- ölkənin sığorta operatorlarının sığorta, maliyyə, iqtisadi, investisiya faaliyyətinin başlıca istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və ölkədəki sığorta şirkətlərinin vergiyə cəlb olunma mexanizminin təkmilləşdirilməsi vasitəsilə sığorta vəsaitlərinin hərəkətində səmərəli və effektiv dövlət nəzarət mexanizminin işlənilib hazırlanması;
- beynəlxalq sığorta bazarlarının qllobalizasiyası meyillərinin tədqiqi əsasında milli

sığorta operatorlarının maliyyə sabitliyi faktoru kimi təkrarsığorta institutunun davamlı inkişafı perspektiflərinin müəyyən edilməsi;

- yerli sığorta şirkətlərinin maliyyə strategiyaları, proqnozlaşdırılma və büdcələşdirilmə metodikasının işlənilib hazırlanması prosesinin uçot və statistika üzrə beynəlxalq standartlara tam olaraq uyğunlaşdırılması;

- sığorta ehtiyatlarının və nizamnamə kapitalının investisiyaya yönəldilməsinin artımı və səmərəliyin yüksəldilməsi;

- əhali arasında sığorta mədəniyyəti sahəsində maarifləndirmənin təmin edilməsi məqsədilə kütləvi informasiya vasitələrinin köməkliyindən istifadə edərək geniş izahat işlərinin daha effektiv, səmərəli və intensiv şəkildə aparılması;

- sığorta işi üzrə tədris, təlim, seminar və ya treninq mərkəzlərinin yaradılması, sığorta sahəsi üzrə elmi-tədqiqat işlərinin təşviq edilməsi, sığortaya dair elmi əsər və dərsliklərin, habelə, digər elmi materialların hazırlanması işinin sürətləndirilməsi (Xankişiyev B., Abdullayev P.N.,2004:.s.78).

Bu qeyd olunanlarla yanaşı, yeni şəraitdə sığorta sektorunun təşkili prinsiplərində fundamental dəyişikliklərin edilməsi, sığorta bazarının sturukturlaşması, sığorta sferasında inhisarçılığa meyillərin aradan qaldırılması, müştərilər üçün sığorta xidmətləri çeşidinin genişləndirilməsi və onun keyfiyyətinin ciddi şəkildə yüksəldilməsi də mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Maliyyə xidmətlərinin də daxil olduğu Azərbaycan iqtisadiyyatının yenidən qurulmasının arxitekturasının memarı məhz dövlət başçısı İlham Əliyevdir və onun söyləri sayəsində ölkəmizdə uğurlu iqtisadi inkişafa nail olunmuşdur. Məhz bu faktın özü də “Strateji Yol Xəritə”lərinin qarşıya qoyduğu bütün vəzifələrin tam, diqqətlə və vaxtında yerinə yetirilməsini şərtləndirəcək ən mühüm təminatlardan biridir.

Azərbaycan Respublikasının qiymətli kağızlar bazarı, investisiya fond və təşkilatları, sığorta və kredit təşkilatları (banklar, bank olmayan kredit təşkilatları və poçt rabitəsi operatoru) və ödəniş sistemlərinin fəaliyyətinin lisenziyalasdırılması, tənzimlənməsi və nəzarət edilməsi, habelə cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul vəsaitləri və ya digər əmlakların leqallaşdırılması və

terrorçuluğun birbaşa və dolayı maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması sahəsində cari nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsini, habelə, sözügedən sahələr üzrə nəzarət sisteminin şəffaflıq və çevikliyini təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 fevral 2016-cı il tarixində imzaladığı fərmanla publik hüquqi şəxs qismində Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası yaradılmışdır. Bu Fərmana əsasən, qiymətli kağızlar bazarı, investisiya fondları, sığorta, kredit təşkilatları (bank, bank olmayan kredit təşkilatları və poçt rabitəsinin operatoru) və ödəniş sistemləri sahəsində fəaliyyətin lisenziyalaşdırılması, tənzimlənməsi və ona nəzarət və s. kimi məsələlər Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatalarının səlahiyyətinə verilmişdir. Ödəniş sistemi və bankların sabitliyi və inkişafını təmin etmək Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının birbaşa səlahiyyətinə daxildir, bunlardan əlavə, ölkədə sığorta bazarının inkişaf etdirilməsində və sığorta siyasətinin təşkilində də Palatanın aparıcı rolu xüsusi qeyd edilməlidir.

2.2. Respublikamızda sığorta bazarının xarici ölkələrin sığorta bazarları ilə müqayisəli təhlili

Bazar iqtisadiyyatının xarakterik və özünəməxsus xüsusiyyətləri kimi azad sahibkarlıq və onun müxtəlif növləri, gəlirin artmasını təmin etmək üçün istehsal və xidmət sahələrinin istehlaka tərəf istiqamətlənməsi və s.-ni qeyd etmək mümkündür. Hökumət əmtəələrin istehsalı və dövriyyəsi prosesi əsnasında, habelə, istehsalçı və istehlakçılar arasında baş tutan qarşılıqlı münasibətlərə heç bir mane göstərmir, ancaq fəaliyyətin əksər növləri üçün bazar təsərrüfatının vacib qaydalarını, həmçinin, istehsal və qeyri-istehsal sektorunun müəyyən sahələrində məxsusi qaydaları müəyyənləşdirir. Bir çox tələb və göstəriş xarakterli dövlət sərəncamları məhz maliyyə, vergi, hüquq sistemi və digər normalara xidmət edir. İnkişaf etmiş və iqtisadiyyatları güclü olan ölkələrdə bazar iqtisadiyatı çox sərt tənzimlənmə sisteminə malikdir. Sığorta sferası bu cür şəraitdə bir tərəfdən istehsal və istehlakın sabitliyinin təmin edilməsi üzrə tənzimlənmə sisteminin elementlərindən biri kimi, digər tərəfdənsə tənzimləmənin bilavasitə obyektini kimi

çıxış edir. Respublikamızda təşəkkül tapmaqda olan sığorta bazarı fərqli mülkiyyət bazarında formalaşmış sığorta qətiyyətləri ilə də zənginləşməkdədir. Sığorta sistemində inhisarçılığın aradan qaldırılmasından sonra dövlət sığortasının faaliyyət dairəsi bir xeyli daralmışdır. Ancaq bu, heç də hələ uzun müddətə dövlət sığortasının gələcək inkişaf və tərəqqi perspektivlərini kölgədə qoymur. Çünki sığorta sahəsində dövlət sektoru kifayət qədər geniş və tutumlu ərazi strukturuna, böyük həcmdə ehtiyat fondlarına və ən əsası, səmərəli praktiki təcrübəyə malikdir. 2010-cu ilin ilk rübü ərzində daxil olmuş məlumata əsasən, "Azalsığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti ölkənin sığorta bazarında toplanan ümumi sığorta tədiyyələrinin 26,55%-ni öz əlində cəmləşdirmişdir. Ölkənin sığorta bazarının kommersiya sferasında isə 30-a qədər səhmdar sığorta şirkəti fəaliyyət göstərir və müxtəlif növ sığorta xidmətlərini həyata keçirirlər. Onların isə 2012-ci il üçün əldə etdikləri sığorta tədiyyəsinin cəmi məbləği 67,45 mln. manatdan daha çox olmuşdur (www.stat.gov.az). Məlumdur ki, respublikanın iqtisadiyyatının inkişaf və yüksəliş tempi ölkə rəhbərliyinin həyata keçirdiyi məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində ildən-ilə artmaqdadır. Sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi istiqamətində ümummilli lider H.Əliyev və onun davamçısı prezident İ.Əliyev tərəfindən həyata keçirilən uğurlu iqtisadi siyasətin nəticəsi olaraq, iqtisadi infrastrukturun bütün sferalarının beynəlxalq standartlara uyğun inkişafına nail olunmaqdadır. Xarici investor və yatırımçıların ölkəmizdə biznes qurmaq maraqları artmaqda davam edir, onların iştirakilə yaradılan müəssisələrin sayı isə durmadan artır. Bu iqtisadi inkişaf, təbii surətdə, hər bir sahədə sığorta sisteminin tətbiq olunmasını ön plana çəkir. Beləliklə də, mövcud şərait və situasiya respublikada beynəlxalq normalara cavab verə bilən sığorta bazarının formalaşdırılmasını tələb edir. Belə bir bazarın formalaşdırılması üçün ilkin zəruri şərtlərdən biri də sığorta şirkətlərinin dünya standartlarına uyğun əmək və iş şəraitinə - geniş, səliqəli, modern texniki avadanlıqlarla təchiz olunmuş bir ofisə malik olmalarıdır. Sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta orqanları hüquqi şəxs olaraq sığorta fəaliyyətinə icazə verən lisenziyaya malik olmalıdır. Lisenziya verilməsi və ya onun ləğvi, habelə, sığorta təşkilatları fəaliyyəti üzərində real nəzarət Azərbaycan Sığorta Nəzarəti

(ASN) qurumu tərəfindən həyata keçirilir. Bu qurum tarif siyasətinə, lazımı ehtiyatların yaradılmasına, sığorta məsuliyyəti səviyyəsinə, maliyyə və iqtisadi vəziyyətin qiymətləndirilməsinə və d. məsələlərə nəzarət edir və ya onları nizamlayır (Xankişiyev B.,2006:.s.56).

Məlumdur ki, müstəqilliyin bərpasından sonra ölkəmizdə ilk sığorta şirkətləri 1990-cı ilin əvvəllərindən etibarən yaranmağa başlamışdır. 1993-cü ildə sığorta şirkətlərinin ümumi sayı 65-dan artıq olsa da, sonradan onların sayları getdikcə azalmağa başlamış və bu gün üçün yekun say 28 olmuşdur. Keçən vaxt ərzində ilk yaranan sığorta təşkilatlarından sadəcə bir neçəsi öz mövqeyini qoruyub saxlaya bilmiş, yerdə qalanlarının fəaliyyəti dayanmışdır. Qeyd edilən müddət ərzində ölkədə bazar münasibətləri inkişaf etmiş, real tələb və təklif formalaşmış, nəticədə isə kəmiyyət keyfiyyəti üstələməyə başlamışdır. Artıq günümüzdə sığorta şirkətləri modern standartlar əsasında yaradılır. Lazım olan əmək şəraiti tam təmin edilməklə, iş fəaliyyətinə sığorta sahəsində ixtisaslaşmış kadrlar cəlb edilir. Ölkə rəhbərliyinin 1994-cü ildən etibarən ardıcıl surətdə həyata keçirdiyi xarici iqtisadi siyasət kursu Azərbaycanın dünyanın əksər ölkələri və beynəlxalq təşkilatları ilə mövcud əlaqələrinin genişləndirilməsinə yönəlmişdir. İqtisadiyyatın davamlı və dinamik inkişafına nail olmaqdan ötrü fəal şəkildə "açıq qapı" siyasətinin həyata keçirilməsi və həmin məqsədlə bir tərəfdən ölkəmizə xarici investisiyaların cəlb edilməsi, digər tərəfdənsə xarici partnyorlar ilə bərabərhüquqlu ticarət və iqtisadi münasibətlər qurulması, iqtisadi islahatları sürətləndirmək məqsədilə beynəlxalq maliyyə və kredit təşkilatları ilə səmərəli əməkdaşlıq qurulması Azərbaycan dövlətinin xarici-iqtisadi siyasət strategiyasının əsas istiqamətlərini təşkil edir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında sığorta sisteminin təşkil edilməsində mövcud dünya ölkələrinin geniş təcrübəsindən istifadə olunur. Həmin baxımdan ölkəmizdə sığorta fəaliyyətini həyata keçirdən dövlət orqanları beynəlxalq sığorta bazarını dərinlən öyrənir, dünya ölkələrinin sığorta sahəsindəki fəaliyyət prinsipləri ilə maraqlanır, onların bu sahədəki mövcud uğur və nailiyyətləri yaxından tanış olur və ölkə üçün uğurlu nəticə əldə etməkdən ötrü bu təcrübələri respublikamızda geniş şəkildə tətbiq edirlər. Dünyada çoxlu sayda böyük sığorta

bazarı vardır ki, onların fəaliyyəti yeni müstəqillik qazanan ölkələr üçün, habelə Azərbaycan üçün zəngin təcrübə qaynağı hesab oluna bilər. Beynəlxalq sığorta bazarlarının ən uğurlu nümunələrinə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. *Böyük Britaniya sığorta bazarı*. Britaniya sığorta bazarı dünya tarixində ilk sığorta cəmiyyətlərindən biri olmaqla, 1680-ci illərdə Böyük Britaniyanın paytaxtı London şəhərində təsis edilmişdir. Britaniya sığorta bazarı uzun illər ərzində sürətlə inkişaf etmişdir və hazırda öz böyüklüyü və həcminə görə dünyada ilk yerlərdən birini bölüşür. 2012-ci ilin statistik məlumatlarına əsasən, Böyük Britaniyanın bütün ərazisində 901-ə qədər sığorta şirkəti sığorta sahəsində fəaliyyət göstərmək üçün lisenziya almışdır. 2013-cü ilin statistik məlumatlarına görə, Böyük Britaniyada toplanmış ümumi sığorta haqqlarının həcmi 215,7 milyard funt-sterling, o cümlədən, avtomobillərin sığortası 19%, yanğın və bədbəxt hadisələr üzrə sığorta 21,9%, aviasiya və nəqliyyat sahəsi üzrə sığorta 1,0%, həyat sığortası isə 64,5% təşkil etmişdir. Böyük Britaniyanın milli sığorta bazarında son illərdə sığortaçıların birləşməsi və qovuşması tendensiyası müşahidə edilir. Belə ki, çoxlu sayda iri müştərək sığorta cəmiyyətləri sığorta kompaniyaları tərəfindən alınmış və öz fəaliyyətlərini dayandırmışdır. Məsələn, “Prudential” adlı sığorta şirkəti “OBS Scottish Equitable”ni öz tərkibinə daxil etmişdir. Böyük Britaniyanın sığorta bazarının beynəlxalq sığorta bazarında yer və əhəmiyyəti çox böyük və həmçinin, diqqətəlayiqdir. Dünyanın bir çox ölkələrində, habelə Azərbaycan Respublikasında milli sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi zamanı sözügedən sığorta bazarı təcrübəsindən geniş şəkildə istifadə olunmuşdur.

2. *Almaniya sığorta bazarı*. Sığorta sisteminin geniş şəkildə istifadə olunduğu bir dövrdə sığorta fəaliyyətindən yetərincə geniş formada yararlanan ölkələrdən biri Almaniyaadır. Almaniyanın sığorta şirkətləri beynəlxalq sığorta şirkətləri sıralamasında öz həcm və maliyyə balansına görə ən ön sıralarda dayanırlar. 2012-ci ildə Almaniyanın sığorta şirkətləri tərəfindən birbaşa sığortalanma halları üzrə bütün dünyada toplanan sığorta haqqlarının ümumi həcmi 380 milyard alman markası, habelə, bədbəxt hadisə və zərərlərin sığortası üzrə 45,3%, kredit, aviasiya və nüvə sektoru sığortası üzrə – 2,0%, könüllü tibbi sığorta

üzrə – 19,8%, həyat sığortası üzrə – 43,5% təşkil etmişdir. Almaniya ərazisində sığorta fəaliyyətini icra etməkdən ötrü lisenziya almış 2,176-a qədər sığorta şirkəti var ki, onlardan 32-si isə təkrarsığorta şirkətidir. Onların ümumi fəaliyyəti federal nəzarət və tənzimləmə orqanları tərəfindən nəzarətdə saxlanılır. Son zamanlarda Almaniya bankları və sığorta şirkətlərinin birgə iştirakı ilə formalaşmış “bank sığortaçılığı” adlı yeni bir maliyyə qurumu təşəkkül tapmışdır. Bunun əsas səbəbi isə banklar və sığortaçıların sığorta müqavilələrinin satılması sahəsində əməkdaşlıq etmək istəmələri olmuşdur. Almaniya sığorta bazarı digər dünya ölkələri üçün olduğu kimi, Azərbaycan üçün də təcrübə qaynağıdır və sözügedən sahədə öz töhfələrini verir. Milli sığorta bazarının inkişafında bu bazarın təcrübəsindən istifadənin mühüm əhəmiyyəti vardır.

3. *Fransa sığorta bazarı.* Dünyanın ən böyük sığorta bazarlarının yerləşdiyi ölkələrdən biri də Fransadır. Fransanın sığorta bazarında 600-ə qədər peşəkar iştirakçı (“oyunçu”) mövcuddur. Onlardan 75-i həyat, 380-i isə qeyri-həyat sığortası ilə məşğul olan sığorta şirkətləridir. Bunlardan başqa, Fransada beynəlxalq sığorta şirkətlərinin 120 filialı fəaliyyət göstərir ki, bunların 14-ü həyat sığortası üzrə, 106-ı isə digər sığorta növləri ilə məşğul olurlar. Fransa ərazisində əldə edilən ümumi sığorta haqqlarının 17,7%-i xarici sığorta şirkətlərinin filiallarının payına düşür. Bunların da 14,3%-i qeyri-həyat sığortası, 9,6%-i həyat sığortası üzrə fəaliyyət göstərir. Fransanın yerli sığorta şirkətləri və onların xarici filiallarının birlikdə 2008-ci il üçün yığdıqları sığorta haqqının ümumi həcmi 977,8 milyard Fransa frankı təşkil etmişdir. 2012-ci ildə Fransanın sığorta bazarı öz həcminə görə dünyada 5-ci yeri tutmuşdur. 2012-ci ildə fransız sığorta qurumlarının həyat sığortası üzrə yığdığı sığorta haqqları bu növ üzrə daxil olan məcmuu sığorta haqqlarının 73,3%, digər sığorta növləri üzrə isə 31,5% təşkil etmişdir.

4. *Mərkəzi və Şərqi Avropa sığorta bazarı* (Polşa, Slovekiya, Sloveniya, Çexiya Respublikası və Macarıstan). 80-ci illərin sonlarında Mərkəzi və Şərqi Avropada iqtisadiyyatın bütün sferalarına, o cümlədən, sığorta sisteminin ümumi inkişafına böyük təsir göstərmiş siyasi, iqtisadi və sosial sahədə koordinal dəyişikliklər baş vermişdir. Bundan əvvəl, sığorta sektoru birmənalı şəkildə dövlət

nəzarətində idi. Qeyd olunan ölkələr sığorta sahəsində tədrici surətdə bazar şəraitinə uyğunlaşdırılmış siyasi-hüquqi aktlar sistemi yaradaraq sığorta qanunvericiliyinin tələblərinə riayət edilməsi mexanizmini təkmilləşdirmək məqsədi ilə sığorta nəzarəti orqanlarının fəaliyyətini təşkil etdilər və sığorta bazarının effektiv və intensiv inkişafını təmin etdilər. Bəhs olunan islahat və tədbirlər Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrinin əksəri üçün olduqca vacib idi. Çünki bunlar Avropa İttifaqına birləşməyin zəruri şərtlərindən hesab olunurdu. Sözügedən region ölkələri arasında həyat sığortasında yığılan məcmuu sığorta haqqlarının hardasa 51%-ni və qeyri-həyat sığortası üzrə sığorta haqqlarının 50%-ə qədərini özündə cəmləşdirən Polşa həmin regionda ən iri sığorta bazarına malikdir. Bütövlükdə isə, regionun bütün haqqlarının 50%-i Polşanın payına düşür. Sığorta bazarının ümumi həcminə görə Polşadan sonra 2-ci yeri isə Çexiya tutur ki, bu da həyat sığortası üzrə daxilolan sığorta haqqlarının 20%-i və qeyri-həyat sığortası üzrə daxil olan sığorta haqqlarının 22%-inin bu ölkənin payına düşməsinə görədir. Region ölkələrinin sığorta haqqlarının üçdə bir hissəsi həyat sığortasının, üçdə iki hissəsi isə qeyri-həyat sığortasının payına düşür.

5. *MDB sığorta bazarı* (Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Gürcüstan, Moldoviya, Rusiya, Tacikistan, Türkmənistan, Ukrayna, Özbəkistan, Belarus). MDB ölkələri arasında Rusiya Federasiyası həm iqtisadi, həm də potensial bazar həcmi baxımından ən inkişaf etmiş sığorta bazarına malikdir. MDB ölkələrindən ÜDM-nin 67%-i və region üzrə toplanan sığorta haqqlarının təqribən 90%-i bu ölkənin payına düşür. Regionda böyüklüyünə görə ikinci yerdə qərarlaşan Ukrayna sığorta bazarı isə 6,5%-lik paya malikdir. MDB-nin yerdə qalan 10 ölkəsinin cəmi payına sığorta haqqlarının sadəcə 4%-i düşür (Xankişiyev B., Abdullayev P.N.,2004: s.125).

2.3. Milli sığorta bazarının real vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Milli sığorta bazarının ən vacib istiqaməti yaxın gələcəkdə onun daha çox təkmilləşməsi və inkişaf etməsidir. Hər hansı bir ölkədə milli iqtisadiyyatın yüksəlişi və sabitliyin mühüm cəhətlərindən biri də iqtisadi proseslərin sığorta

təminatlığı, respubliknın ümumdaxili məhsulunda sığortanın mövcud olan payında artırımların olmasıdır. Sığortanın ümumi rolu, əsasən, onun həyata keçirilmə proseslərinin son nəticəsində sığortanın tətbiq sahələrinin optimallaşdırılması, sığorta üzrə əməliyyatların inkişaf göstəriciləri, gəlirlər və zərərin, habelə, itkilərin tam və dəqiq formada ödənməsi, sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyəti sahəsində sığorta fondunun sərbəst vəsaitlərinin müvəqqəti olaraq iştirak etməsi, ölkənin dövlət büdcə gəlirlərinin sığorta üzrə gəlir və təsərrüfat əməliyyatları ilə əldə edilən gəlir hesabına tamamlanması prosesində böyük əhəmiyyət təşkil edir.

Sığorta bazarı milli iqtisadi rəqabət mühitində nizamlayan funksiyasını yerinə yetirir. Qeyd edilməlidir ki, yalnız rəqabətin mövcudluğu sığorta bazarında perspektivli fəaliyyət göstərmək üçün yetərli deyil. Burada sığorta cəmiyyətinin əməkdaşları hər zaman yeni və potensial müştəriləri axtarmağa, həmçinin, sığorta xidmətlərinin metodlar və formalarının inkişaf etdirilməsi istiqamətində fəaliyyəti genişləndirməyə üstünlük verirlər. Sığortalanan şəxslərin sığorta cəmiyyətlərinin daxili və xarici fəaliyyətinə rəhbərlik edə bilmələri və beləliklə də, sığorta mədəniyyətini artırma bilmələri mühüm xüsusiyyət hesab olunmaqdadır.

Milli sığorta bazarının sürətli inkişafını təmin edə biləcək əsas amillər sırasında ölkənin iqtisadi vəziyyəti, əhali gəlirləri, sığorta şirkətləri üzrə maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinə malik olması (nizamnamə kapitalı, sığorta ehtiyatları, xüsusi təminat və təkrar sığorta sistemi və s.-ni), göstərilən sığorta xidməti səviyyəsi və sığorta növləri, ixtisaslı və peşəkarlaşmış mütəxəssislərin olması, sığorta münasibətlərini hərtərəfli tənzim edə bilən qanunvericilik bazasının olması (normativ hüquqi aktlar), habelə, bazarın dövlət tənzimləndirilməsini, o cümlədən, inhisarcılığa imkan verilməməsi və sağlam rəqabət mühitinin yaradılmasının təmin olunması və s.-ni qeyd etmək mümkündür.

Sığorta bazarının ümumi və rəqabətəqabiliyyətli şəkildə inkişafında əhalinin əsas gəlirləri də böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, əgər əhalinin gəliri onun maddi-sosial tələbatını tam ödəyə bilirsə, onlar özünün sosial müdafiəsinə əlavə təminatı yaratmaq məqsədi ilə əmlakı, yaxud əmlak mənafeələrinin sığortalanması

prosesini zəruri hesab edəcəkdir və əldə etdiyi müəyyən gəlirdən sığorta haqqı ödəmək vasitəsilə sığorta müqaviləsi bağlamağa məntiqi surətdə üstünlük verəcəkdir.

İnkişaf etmiş sığorta bazarlarının ayrılmaz bir tərkib hissəsi də rəqabətdir. Heç bir sığorta bazarını rəqabət olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Odur ki, rəqabətin öyrənilməsi, onun səviyyəsi və intensivliyinin, rəqabətə qabiliyyətli sığortaçılar gücünün və bazar imkanlarının müəyyən edilməsi zərurəti meydana gəlir. Rəqabət qabiliyyəti, birmənalı şəkildə, yüksək sığortaçıların mövcudluğunu şərtləndirir və sığortaçıdan müştərilərin bütün sorğularına diqqət və etina ilə yanaşmağı tələb edir (Kərimov A.,2000: s.140).

Sığorta bazarlarının rəqabət səviyyəsini təhlil edərkən ilkin mərhələ bazarın intensivlik dərəcəsini müəyyən edən cəhətlərin təhlil olunması nəticəsində sığorta bazarında rəqabət prosesləri ilə mübarizə aparmaq səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin mərhələsidir. Həmin cəhətlərə daxildir:

- rəqabət aparmağa qabil olan sığortaçı səxslərin ümumi sayı;
- sığorta xidmətlərinə olan tələbatın həcmində dəyişikliklər olması və xidmətlərin struktur-dəyər tempi;
- sığorta bazarından asılılığı olmayan manelər;
- rəqabətqabiliyyətli sığortaçı strategiyalarının arasında mövcud fərqliliklər;
- sığorta bazarında rəqabət apara bilmək üçün xüsusiyyət göstərən tələbat formaları.

Qiymətli və qiymətsiz rəqabət arasında fərqlər mövcuddur. Qiymətli rəqabətin bazasında tarif dərəcəsi dayanır. Qiymətsiz rəqabət isə sığortaçının müştəriyə əlavə xidmət göstərməsini ön plana çəkir.

Azərbaycan ərazisində sığorta fəaliyyəti və prosesi ilkin olaraq XIX əsrin ortalarından etibarən təsəkkül tapmışdır. Bu zaman əsas özünəməxsusluq ölkə ərazisində kapitalist istehsal münasibətlərinin inkişafına təkan verən neft sənayesi sektorunun kapitalistlər üçün yetərinə cəlbedici olması, sahibkarlığın artımı proseslərinin müşahidə edilməsidir. XIX əsrin sonlarından etibarən Azərbaycan neft sənayesinə xarici investorların əhəmiyyətli surətdə nüfuz etməsi nəticə etibarilə sığortanın da inkişafı istiqamətində ümumi bir tərəqqinin başlaması,

həmçinin, neft və gəmiçilik üzrə şirkətlərin yaranması yeni bir mərhələdən xəbər verirdi.

Sovet hökumətinin qurulmasından sonra 1922-ci ildən başlayaraq bütün SSRİ ərazisində sığorta fəaliyyəti birmənalı şəkildə dövlət inhisarına daxil edildi. Bu dövrdə əhaliyə göstərilməkdə olan sığorta xidmətləri məhdud xarakter daşıyır, dövlətin sosial təminat sistemində yalnızca bir “əlavə” formasında mövcudluğunu qoruya bilirdi (Xudiyev N.N.,2003: s.42)

Milli sığorta bazarı isə ölkəmizdə müstəqilliyin bərpasından sonra, 1992-ci ilin əvvəllərindən etibarən formalaşmağa başlamışdır. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan tarixində ilk dəfə 1993-cü ilin yanvarında “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etmişdir. Bu qanunun əsas tələblərinin icra edilməsi üçün sığorta fəaliyyətinin inkişafına imkanlar yaradan çoxlu sayda normativ-hüquqi sənədlər də hazırlanmışdır ki, bunlar da əsasən sığorta xidmətlərinin artırılmasında, habelə, sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin möhkəmləndirilməsində başlıca elementlər kimi ortaya çıxmışdır. Bunlardan əlavə, 1993-cü ildə ölkəmizdə “Azərbaycan Respublikası Sığorta Cəmiyyətləri İttifaqı”nın əsası qoyulmuşdur. İttifaqın başlıca məqsədi ölkədə sığorta təşkilatlarının təşəbbüslərini birlikdə saxlamaq istiqamətində, həmçinin, sığorta bazarının inkişafında yardımçı olmaq, onların biri-birilə qarşılıqlı fəaliyyətlərində əlaqələndirici funksiyasını yerinə yetirmək, dövlət, beynəlxalq və digər təşkilatlarla münasibətlər zamanı öz üzvlərinin əsas mənafeələrini müdafiə etməkdir (Xudiyev N.N.,2003: s.46)

**cədvəl 2. 2018-ci ilin yanvar-dekabr ayları üzrə hesablanan sığorta haqları
və sığorta ödənişləri haqqında**

№	Sığortaçının adı	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri
1	“Amrah Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	743,7	103,5
2	“A-Qroup Sığorta Şirkəti” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	13,169,7	8,064,4
3	“AtaSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	22,437,5	10,609,8

4	“Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	60,107,4	14,720,3
5	“Atəşgah” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	36,805,8	20,021,9
6	“AXA MBASK” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	18,600,7	9,562,6
7	Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	43,388,9	14,689,3
8	“Azərbaycan Sənaye Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8,138,7	2,862,5
9	“AZSIĞORTA” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	20,029,7	8,095,7
10	“Bakı Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1,024,5	197,5
11	“Günay Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	5,836,8	3,327,6
12	“İpək Yolu Sığorta” ASC	17,003,3	1,717,0
13	“Meqa Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	25,769,1	3,648,0
14	"Naxçıvansığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	262,7	3,3
15	“Paşa Həyat Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	264,988,4	71,045,5
16	“Paşa Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	128,007,0	49,520,3
17	“Qala Həyat” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	15,897,0	12,349,2
18	“Qala Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	16,557,4	1,962,9
19	“Rəvan Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1,758,9	316,0
20	“Standard Insurance” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	12,930,7	3,706,6
21	“Xalq Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	14,496,0	3,809,7
YEKUN		727,954,1	240,333,5

(mənbə: www.fimsa.az)

2018-ci ildə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 21 sığorta şirkəti tərəfindən 727 mln. manat sığorta haqqları hesablanmışdır. MBNP-in hesabatına əsasən, hesablanmış sığorta haqqları ötən il (2017-ci ildə 556 mln. manat olmuşdu) ilə müqayisədə, 171 mln. manat daha çox olmuşdur. 2016-cı ildə sığorta müəssisələrinin ödənişləri 486 mln. manat təşkil etmişdi ki, bu isə ondan əvvəli ilin ödənişləri ilə

müqayisədə 23 mln. manat daha çox idi (www.maliyye.gov.az (Maliyyə Nazirliyinin İnternet səhifəsi).

Sığorta haqqları və sığorta ödənişlərində fərqlənən şirkətlərə nəzər yetirsək, aşkar şəkildə görürük ki, ən çox sığorta ödənişi eləyən şirkət məhz “Paşa Həyat Sığorta” şirkəti olmuşdur - 264 mln. manat. İkinci yerdə yerləşən “Paşa Sığorta” 128 mln. manat ödəniş etmişdir. “Paşa Həyat” Sığorta Şirkəti və “Paşa Həyat Sığorta”, həmçinin, Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti, “Atəşgah” ASC və “Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti ölkənin sığorta bazarında sığorta haqqları yığımında ən böyük paya sahibidirlər və sığorta xidməti növlərinin artırılmasında, sığorta sahəsində yeniliklər edilməsi sahəsində aparıcı və innovativ sığorta təşkilatlarıdır (www.maliyye.gov.az (Maliyyə Nazirliyinin İnternet səhifəsi).

Azərbaycanın milli sığorta bazarının beynəlxalq sığorta bazarına inteqrasiya olunmasının təmin edilməsinin ilkin şərti kimi ölkəmizdə daxili bazarın inkişaf səviyyəsinin beynəlxalq bazarın inkişaf səviyyəsinə çatdırılması öz növbəsində prioritet istiqamət hesab olunur. Bu məqsədlə də, ilkin addım xarici firmalarla iş əlaqələrinin genişləndirilməsi, onların təcrübələrinin mənirlənməsi, xarici investorların yerli sığorta bazarına investitsiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması və bu vasitə ilə yerli sığorta şirkətlərinin maliyyə imkanlarının genişləndirilməsi və əlavə kimi, daxili bazarın alıcılıq qabiliyyətində yüksəlişin yaşanması vacib amildir. Qeyd olunmalıdır ki, ölkəmizdə sığorta münasibətləri təşəkkül tapmağa başladığı ilkin dövrlərdə yerli şirkətlərlə birlikdə, xarici investisiyalı şirkətlərin də yerli sığorta bazarında fəal iştirakları müşahidə olunurdu. İnteqrativ məqsəd kimi qarşıya qoyulan əsas strateji hədəf daxili bazarın inkişaf səviyyəsinin və sığortaçıların maliyyə sabitliyinin yüksək səviyyəyə çatdırılmasıdır. Daxili bazarın maliyyə davamlığının əsasını bazarda faaliyyətdə olan şirkətlərin bazar kapitalının və likvidliyi olan sığorta ehtiyatlarının həcmi müəyyələşdirir.

Hazırda ölkəmizin sığorta bazarının beynəlxalq sığorta bazar ilə əlaqələri genişlənir və inkişaf edir. Bu istiqamətdə ölkə bazarının xarici bazarlara inteqrasiyası prosesi yalnız firmalar arasındakı münasibətlərlə, ayrı-ayrı müqavilələr və ya müxtəlif kor-təbii yollar ilə deyil, həmçinin, dövlət səviyyəsində mühüm

tədbirlərin görülməsi ilə təmin edilir. Sığorta bazarındakı münasibətləri xalis bazar prinsiplərinə müvafiq formada, xarici şirkətlərlə tam açıqlıq və şəffaflıq şəraitində hərtərəfli formalaşa bilmir. Bu hal isə inkişaf etməkdə olan sığorta bazarları üçün müəyyən təhlükə yarada bilər. Məhz bu səbəblə əlaqəli şəkildə, sığorta bazarında dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi prosesinə üstünlük verilməlidir. Milli sığorta bazarının dünyanın aparıcı sığorta bazarlarına inteqrasiya olunması prosesi istiqamətində dövlətin yurüdüüyü siyasət ilkin olaraq daxili bazarın inkişaf etdirilməsinə, onun xarici şirkətlərlə rəqabətdən qorunmasına əsaslanır. Bu siyasətin reallaşması istiqamətində dövlətin gördüyü tədbirlər daxili bazarda fəaliyyətdə olan müəyyən şirkətlər üçün icbari xarakter daşıyır.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici sığortaçı təşkilatlara bliavasitə sığortaçı mövqeyində fəaliyyət göstərmək “Sığorta fəaliyyəti haqqında” (Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 25 dekabr 2007-ci il) qanunu ilə qadağan edilmişdir. Xarici hüquqi və fiziki şəxslər Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxslərilə müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq yalnız birlikdə sığorta təşkilatı yaratmaq hüquqlarına malikdirlər. Həmin təşkilatlarda nizamnamə kapitalında əcnəbi hüquqi şəxsləri üçün məcmuu iştirakın payı 49%-dən yüksək olmamalıdır. Xarici kapitalın iştirakı ilə yaradılmış birgə sığortaçılardan və sığorta brokkeri təşkilatlarında müdir, yaxud müavinlərdən biri hökmən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmalıdır. Bu qanunlar əsas mahiyyət və məqsəd etibarilə, ölkənin yerli bazarında milli sığorta şirkətlərinin mövqələrinin möhkəmləndirilməsinə imkan verir. Daxili bazarda dinamik və davamlı inkişaf səviyyəsi əldə edildikdən sonrakı mərhələdə xarici bazarla intensiv şəkildə əlaqələrin artırılması istiqamətində fəaliyyətlərə başlanmalıdır. İlk addım kimi dövlətimizin üzvlüyündə iştirak etdiyi inteqrativ təşkilatlar əhatəsində əlaqələrin genişləndirilməsini diqqət mərkəzində saxlamaq vacibdir. İnteqrasiya təşkilatları vasitəsi ilə ölkələrarası iqtisadi və maliyyə münasibətlərində irəliləyişi əldə etməyin bir sıra istiqamətlərdə həyata keçirilməsi mümkündür:

1. Təşkilatdaxilin mübadilə proseslərinin, öncül təcrübənin inkişaf etməsinə imkan yaradan transmilli korporasiyaların yaradılması və inkişaf etdirilməsi;

2. Dövlətlərarası beynəlxalq hüquqi normalara müvafiq olaraq rəsmiləşdirilmiş beynəlxalq birliklərin yaradılması istiqamətində millətlərarası razılaşdırılmış tədbirlər həyata keçirmək (“Sığorta” Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktları Topplusu ,2012: s.166).

Beynəlxalq sığorta bazarlarında integrasiya prosesləri yuxarıda sadalanmış vəzifə və məqsədlərin həyata keçirilməsi istiqamətində ölkənin milli sığorta sisteminin dünya standartlarına uyğunlaşdırıla bilməsi, sığorta sisteminin milli iqtisadiyyatda aparıcı sektorlardan birinə çevrilməsi, ölkənin vətəndaşlarına, yerli sahibkarlara, milli biznesə, həmçinin, sığortya ehtiyac duyulan bütün sahələrə sığorta təminatının yaradılmasını zəruriləşdirir. Sözügedən istiqamətdə aparılan siyasət hal-hazırda öz bəhrəsini verməkdədir. Yerli sığorta bazarı beynəlxalq sığorta bazarlarının bir tərkib hissəsi olmaqla, onun fəal iştirakçısı kimi beynəlxalq münasibətlərdə maksimum fayda əldə etməyə fürsətlər axtarır. Buna baxmayaraq, belə potensialın cəlbəedici tərəfi olsa da, bir sıra digər problemlər ardıcılığının ortaya çıxma ehtimalının tam dəqiqliklə proqnozlaşdırılması mümkündür.

Azərbaycanda milli sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi yollarından bəhs edərkən o da qeyd olunmalıdır ki, ölkədə sığorta münasibətlərindəki inkişaf beynəlxalq aləmdən təcrid olunmuş şəkildə mövcud ola bilməz. Müasir dövrdə ölkə iqtisadiyyatı bazar münasibətlərinə müvafiq formada fəaliyyət göstərən bir çox sahələr kimi, sığorta biznesi də son illərdə xeyli inkişaf mərhələləri keçmişdir. Buna nümunə olaraq, sağlam sığorta təşkilatlarının yaradılması, sığorta fəaliyyətinin yeni-yeni növlərinin tətbiq edilməsi və s.-ni qeyd etmək mümkündür. Hazırda əhali, müəssisə və dövlətin əmlak maraqlarına sığorta müdafiəsinin tətbiqi ilə bağlı geniş şərait mövcuddur. Azərbaycanda milli sığorta bazarları potensial imkanlarına baxdıqda gələcək vəd eləyən bazarlar arasındadır. Ölkənin sığorta xidmətlərinin modern bazar iqtisadiyyatı tələblərinə müvafiq formada və sığorta etdirən şəxslərin tələb-təkliflərini nəzərə almaqla həyata keçirilməsi, sığorta məbləğlərinə tətbiq edilən tarif dərəcəsinin dəqiq şəkildə müəyyənləşdirilməsi, hesablanan sığorta haqqlarına güzəşt faizlərinin tətbiq olunması və sığorta bazarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin bugünün tələblərinə

uyğunlaşdırılmaq yolu ilə genişləndirilməsi sığorta xidmətlərinin inkişafına böyük imkanlar yaradır. İndiki dövrdə sığortanın inkişaf etdirilməsi sahəsində əhalinin sosial durumunun yüksəlməsi, fəaliyyət göstərən böyük müəssisə və təşkilatların sayında müşahidə olunan artım, sığorta işində təcrübəli kadrların hazırlığı, sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi başlıca amillər kimi qeyd olunmalıdır. Bazar iqtisadiyyatı mühitində ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilən xarici sərmayələrin ölkə daxilində fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları tərəfindən sığortalanması yolu ilə onların maliyyə imkanlarının artırılması, dünya sığorta bazarında ödəmə qabiliyyətinin, etibarlılıq reytinglərinin artırılması və xarici dövlətlərin təkrarsığortaçıları ilə mükəmməl əməkdaşlıq və əlaqələrin qurulması istiqamətində atılmaqda olan addımlar tezliklə milli sığorta bazarında sürətli inkişaf və tərəqqi proseslərinin baş verəcəyini söyləməyə əsas verir.

III FƏSİL . AZƏRBAYCANDA MILLİ SİĞORTA BAZARININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1. Davamlı iqtisadi inkişaf şəraitində sığorta sahəsində həyata keçirilən yeni islahatlar

Azərbaycan Respublikasında ölkə prezidenti tərəfindən müntəzəm surətdə qəbul edilən inkişaf strategiyaları və konsepsiyalar ölkəmizin iqtisadi qüdrətinin artırılmasında və davamlı iqtisadi inkişaf şəraitində iqtisadiyyatın bir çox qolunun müştərək inkişaf etdirilməsinə rəvac verir. Bu baxımdan milli iqtisadiyyatda özünəməxsus yerə sahib olan sığorta bazarı 2011-ci ilə qədər “müəyyənedici” təsiri o qədər də nəzərə çarpmayan, lakin 2011-ci ildən sonra və nəhayət, dönüş ili hesab olunan 2017-ci ildən sonra isə ÜDM-da payı artan və ümumi mənfəəti çoxalan gəlirli bir sahəyə çevrilmişdir. Sözsüz ki, bu mütərəqqi inkişafda ölkə prezidentinin şəxsi təşəbbüsü ilə ortaya qoyduğu inkişaf konsepsiyaları, yol xəritələri və s. strateji baxımdan əhəmiyyətli sənədlərin rolu danılmazdır. Bununla birlikdə, Azərbaycanın neftdən asılı olan iqtisadiyyatını diversifikasiya etmək və mövcud bazarların potensialını düzgün qiymətləndirmək dövlətin iqtisadi siyasətinin başlıca prioritetlərindən hesab olunmuşdur. Təbiidir ki, ölkə neft bumunu geridə qoyduqdan sonra qeyri-neft sektorunun (əsasən, sənayenin və turizm, sığorta və s. kimi digər sektorların) inkişaf etdirilməsi üçün iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi zəruri idi və zamanın tələbi hesab olunurdu, bu baxımdan Azərbaycanda son bir neçə ildə sığorta bazarında qazanılan nailiyyətlərə də bu kontekstdən yanaşmaq daha düzgün olardı. Əvvəla, nəzərə almaq lazımdır ki, MDB və digər post-sovet ölkələrində ümumilikdə sığorta mədəniyyəti və məlumatlılığı kifayət qədər olmadığından, bu, sözügedən sektorun iqtisadiyyatın digər sahələrinə nisbətə geridə qalmasını şərtləndirmişdi. Məlumdur ki, müasir anlamda sığorta mədəniyyəti liberal bazar iqtisadiyyatının prinsiplərinə söykənir və Qərb ölkələrində daha geniş şəkildə yayılmışdır, bu baxımdan bazar iqtisadiyyatına birmənalı şəkildə keçid və Sovet ənənəsinin bütün ünsürlərindən birmənalı şəkildə imtina etmək sığorta bazarının da inkişafına təkan verdi. Əhali arasında sığorta

mədəniyyətinin zəif olması və ya yetərincə olmaması, insanların tibbi, sosial və s. sığortaların üstünlüklərini düzgün qiymətləndirmək üçün lazımı səviyyədə məlumatlılığının olmaması nəticədə sığorta sektorunun inkişafına mane törədirdi. Həmçinin, ölkəmizdə milli iqtisadiyyatın neft amili üzərində qurulması da sığorta bazarını inkişafdan saxlayırdı, çünki sadəcə iqtisadi baxımdan diversifikasiya siyasəti yürüdən və fərqli iqtisadi sahələri harmonik şəkildə eyni anda inkişaf edən bazar iqtisadiyyatı və liberal dəyərlərə malik ölkələrdə sığortanın arzuolunan səviyyədə qəbul edilməsi və inkişaf etməsindən söhbət gedə bilər. Bu baxımdan, qeyri-neft sektorunda son illərdə qazanılan və qazanılması mütləq şəkildə proqnozlaşdırılan gələcək uğurlar özlüyündə sığorta bazarının da inkişafına müsbət töhfə vermişdir. Azərbaycan sığorta mədəniyyətinin əhali arasında geniş yayılmasında və qəbul olunmasında 2020-ci ildən etibarən mütləq surtdə ölkənin əksər ərazisində tətbiq edilməsi planlaşdırılan icbari tibbi sığortanın da müstəsna və müsbət rol oynayacağı güman edilir. Bu vaxta qədər isə “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış”, Maliyyə bazarlarının inkişafı üzrə Strateji Yol Xəritəsi və icbari tibbi sığortaya dair yeni hazırlanan qanunvericilik sənədləri özlüyündə fundamental əhəmiyyətə malik olmaqla sığorta bazarının arzuolunan səviyyədə inkişafı üçün lazım olan nəzəri-hüquqi bazanı yaradır.

Milli sığorta bazarının sürətli inkişafını təmin edə biləcək əsas amillər sırasında ölkənin iqtisadi vəziyyəti, əhali gəlirləri, sığorta şirkətləri üzrə maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinə malik olması (nizamnamə kapitalı, sığorta ehtiyatları, xüsusi təminat və təkrar sığorta sistemi və s.-ni), göstərilən sığorta xidməti səviyyəsi və sığorta növləri, ixtisaslı və peşəkarlaşmış mütəxəssislərin olması, sığorta münasibətlərini hərtərəfli tənzim edə bilən qanunvericilik bazasının olması (normativ hüquqi aktlar), habelə, bazarın dövlət tənzimləndirilməsini, o cümlədən, inhisarcılığa imkan verilməməsi və sağlam rəqabət mühitinin yaradılmasının təmin olunması və s.-ni qeyd etmək mümkündür.

Sığorta bazarının ümumi və rəqabətəqabiliyyətli şəkildə inkişafında əhalinin əsas gəlirləri də böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, əgər əhalinin gəliri onun maddi-sosial tələbatını tam ödəyə bilirsə, onlar özünün sosial müdafiəsinə əlavə

təminatı yaratmaq məqsədi ilə əmlakı, yaxud əmlak mənafeələrinin sığortalanması prosesini zəruri hesab edəcəkdir və əldə etdiyi müəyyən gəlirdən sığorta haqqı ödəmək

vasitəsilə sığorta müqaviləsi bağlamağa məntiqi surətdə üstünlük verəcəkdir.

Sığorta bazarının inkişafını şərtləndirən amillərdən başlıcası rəqabətdir. Bu, həm də bazar iqtisadiyyatının əsas “maya”sidir, belə ki, bazar rəqabəti olmadan sığorta bazarının da inkişaf edəcəyini gözləmək və ya təsəvvür etmək mümkün deyildir. Azərbaycanda son illərə qədər sayları kifayət qədər yüksək olan sığorta şirkətlərinin ümumi miqdarında azalma müşahidə olunur, lakin bu tərkib bazarın daha integrativ surətdə inkişaf etdirilməsinə və yerdə qalan “oyunçu”ların prosesə daha aktiv surətdə qoşula bilmələrinə şərait yaradacaq.

Sığorta bazarlarının rəqabət səviyyəsini təhlil edərkən ilkin mərhələ bazarın intensivlik dərəcəsini müəyyən edən cəhətlərin təhlil olunması nəticəsində sığorta bazarında rəqabət prosesləri ilə mübarizə aparmaq səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin mərhələsi hesab olunur. Sözügedən cəhətlər aşağıdakılardır:

- rəqabət aparanların say tərkibi;
- sığorta xidmətlərinə olan tələbatın həcmində dəyişikliklər;
- sığorta bazarının əsas maneləri;
- rəqabətqabiliyyətli strategiyalar arasında mövcud olan fərqliliklər;
- sığorta bazarında rəqabət apara bilmək üçün xüsusiyyət göstərən tələbat formaları.

Qiymətli və qiymətsiz rəqabət arasında fərqlər mövcuddur. Qiymətli rəqabətin bazasında tarif dərəcəsi dayanır. Qiymətsiz rəqabət isə sığortaçının müştəriyə əlavə xidmət göstərməsini ön plana çəkir. (Александрова Т.Г., Мещерякова О.В., 2010:s.37)

Azərbaycanın milli sığorta bazarının beynəlxalq sığorta bazarına inteqrasiya olunmasının təmin edilməsinin ilkin şərti kimi ölkəmizdə daxili bazarın inkişaf səviyyəsinin beynəlxalq bazarın inkişaf səviyyəsinə çatdırılması öz növbəsində prioritet istiqamət hesab olunur. Bu məqsədlə də, ilkin addım xarici firmalarla iş əlaqələrinin genişləndirilməsi, onların təcrübələrinin mənirlənməsi, xarici investorların yerli sığorta bazarına investitsiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması və

bu vasitə ilə yerli sığorta şirkətlərinin maliyyə imkanlarının genişləndirilməsi və əlavə kimi, daxili bazarın alıcılıq qabiliyyətində yüksəlişin yaşanması vacib amildir. Qeyd olunmalıdır ki, ölkəmizdə sığorta münasibətləri təşəkkül tapmağa başladığı ilkin dövrlərdə yerli şirkətlərlə birlikdə, xarici investisiyalı şirkətlərin də yerli sığorta bazarında fəal iştirakları müşahidə olunurdu. İntegrativ məqsəd kimi qarşıya qoyulan əsas strateji hədəf daxili bazarın inkişaf səviyyəsinin və sığortaçıların maliyyə sabitliyinin yüksək səviyyəyə çatdırılmasıdır. Daxili bazarın maliyyə davamlığının əsasını bazarda faaliyyətdə olan şirkətlərin bazar kapitalının və likvidliyi olan sığorta ehtiyatlarının həcmi müəyyələşdirir.

Hazırda ölkəmizin sığorta bazarının beynəlxalq sığorta bazar ilə əlaqələri genişlənir və inkişaf edir. Bu istiqamətdə ölkə bazarının xarici bazarlara inteqrasiyası prosesi yalnız firmalar arasındakı münasibətlərlə, ayrı-ayrı müqavilələr və ya müxtəlif kor-təbii yollar ilə deyil, həmçinin, dövlət səviyyəsində mühüm tədbirlərin görülməsi ilə təmin edilir. Sığorta bazarındakı münasibətləri xalis bazar prinsiplərinə müvafiq formada, xarici şirkətlərlə tam açıqlıq və şəffaflıq şəraitində hərtərəfli formalaşdırıla bilər. Bu hal isə inkişaf etməkdə olan sığorta bazarları üçün müəyyən təhlükə yarada bilər. Məhz bu səbəblə əlaqəli şəkildə, sığorta bazarında dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi prosesinə üstünlük verilməlidir. Milli sığorta bazarının dünyanın aparıcı sığorta bazarlarına inteqrasiya olunması prosesi istiqamətində dövlətin yurütdüyü siyasət ilkin olaraq daxili bazarın inkişaf etdirilməsinə, onun xarici şirkətlərlə rəqabətdən qorunmasına əsaslanır. Bu siyasətin reallaşması istiqamətində dövlətin gördüyü tədbirlər daxili bazarda faaliyyətdə olan müəyyən şirkətlər üçün icbari xarakter daşıyır. (Журавлев Ю.М., Сеперж И.Т.,2012: s.48)

Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici sığortaçı təşkilatlara bəliavasitə sığortaçı mövqeyində fəaliyyət göstərmək “Sığorta fəaliyyəti haqqında” (Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 25 dekabr 2007-ci il) qanunu ilə qadağan edilmişdir. Xarici hüquqi və fiziki şəxslər Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxslərlə müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq yalnız birlikdə sığorta təşkilatı yaratmaq hüquqlarına malikdirlər. Həmin təşkilatlarda nizamnamə

kapitalında əcnəbi hüquqi şəxsləri üçün məcmuu iştirakın payı 49%-dən yüksək olmamalıdır. Xarici kapitalın iştirakı ilə yaradılmış birgə sığortaçılardan və sığorta brokkeri təşkilatlarında müdir, yaxud müavinlərdən biri hökmən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmalıdır. Bu qanunlar əsas mahiyyət və məqsəd etibarilə, ölkənin yerli bazarında milli sığorta şirkətlərinin mövqelərinin möhkəmləndirilməsinə imkan verir. Azərbaycanda 2011-ci ildən sonra artım tempi ilə inkişaf edən sığorta bazarı üzrə yığımların yüksəliş tendensiyası aşağıdakı qrafikdə göstərilmişdir:

Qrafik 3. 2011-2017-ci illər üzrə Azərbaycanda sığorta bazarı üzrə yığılan sığorta haqları (milyon manatla) (mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi)

Beynəlxalq sığorta bazarlarında inteqrasiya prosesləri yuxarıda sadalanmış vəzifə və məqsədlərin həyata keçirilməsi istiqamətində ölkənin milli sığorta sisteminin dünya standartlarına uyğunlaşdırıla bilməsi, sığorta sisteminin milli iqtisadiyyatda aparıcı sektorlardan birinə çevrilməsi, ölkənin vətəndaşlarına, yerli sahibkarlara, milli biznesə, həmçinin, sığortya ehtiyac duyulan bütün sahələrə sığorta təminatının yaradılmasını zəruriləşdirir. Sözügedən istiqamətdə aparılan siyasət hal-hazırda öz bəhrəsini verməkdədir. Yerli sığorta bazarı beynəlxalq

sığorta bazarlarının bir tərkib hissəsi olmaqla, onun fəal iştirakçısı kimi beynəlxalq münasibətlərdə maksimum fayda əldə etməyə fürsətlər axtarır. Buna baxmayaraq, belə potensialın cəlbəedici tərəfi olsa da, bir sıra digər problemlər ardıcılığının ortaya çıxma ehtimalının tam dəqiqliklə proqnozlaşdırılması mümkündür.

Azərbaycanda milli sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi yollarından bəhs edərkən o da qeyd olunmalıdır ki, ölkədə sığorta münasibətlərindəki inkişaf beynəlxalq aləmdən təcrid olunmuş şəkildə mövcud ola bilməz. Müasir dövrdə ölkə iqtisadiyyatı bazar münasibətlərinə müvafiq formada fəaliyyət göstərən bir çox sahələr kimi, sığorta biznesi də son illərdə xeyli inkişaf mərhələləri keçmişdir. Buna nümunə olaraq, sağlam sığorta təşkilatlarının yaradılması, sığorta fəaliyyətinin yeni-yeni növlərinin tətbiq edilməsi və s.-ni qeyd etmək mümkündür. Hazırda əhali, müəssisə və dövlətin əmlak maraqlarına sığorta müdafiəsinin tətbiqi ilə bağlı geniş şərait mövcuddur. Azərbaycanda milli sığorta bazarları potensial imkanlarına baxdıqda gələcək vəd eləyən bazarlar arasındadır. Ölkənin sığorta xidmətlərinin modern bazar iqtisadiyyatı tələblərinə müvafiq formada və sığorta etdirən şəxslərin tələb-təkliflərini nəzərə almaqla həyata keçirilməsi, sığorta məbləğlərinə tətbiq edilən tarif dərəcəsinin dəqiq şəkildə müəyyənləşdirilməsi, hesablanan sığorta haqqlarına güzəşt faizlərinin tətbiq olunması və sığorta bazarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin bugünün tələblərinə uyğunlaşdırılmaq yolu ilə genişləndirilməsi sığorta xidmətlərinin inkişafına böyük imkanlar yaradır. İndiki dövrdə sığortanın inkişaf etdirilməsi sahəsində əhəlinin sosial durumunun yüksəlməsi, fəaliyyət göstərən böyük müəssisə və təşkilatların sayında müşahidə olunan artım, sığorta işində təcrübəli kadrların hazırlığı, sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi başlıca amillər kimi qeyd olunmalıdır. Bazar iqtisadiyyatı mühitində ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilən xarici sərmayələrin ölkə daxilində fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları tərəfindən sığortalanması yolu ilə onların maliyyə imkanlarının artırılması, dünya sığorta bazarında ödəmə qabiliyyətinin, etibarlılıq reytinglərinin artırılması və xarici dövlətlərin təkrarsığortaçıları ilə mükəmməl əməkdaşlıq və əlaqələrin qurulması istiqamətində

atılmaqda olan addımlar tezliklə milli sığorta bazarında sürətli inkişaf və tərəqqi proseslərinin baş verəcəyini söyləməyə əsas verir.

Bütün bu faktorların sığorta bazarının inkişafında özünəməxsus rolu olsa da, sığorta bazarını tamamilə canlandırması gözlənilən icbari tibbi sığorta öz əhəmiyyətinə görə digərlərini qabaqlayır. İcbari tibbi sığorta hazırda Mingəçevir, Yevlax, Ağdaş və Naxçıvan MR-in Sədərək rayonlarında pilot layihə kimi həyata keçirilir və 2019-cu ilin sonuna qədər lazımi hazırlıqlar yekunlaşdırıldıqdan sonra 2020-ci ildən etibarən artıq bütün ölkəni əhatələyən icbari tibbi sığorta şəbəkəsinin mövcud olması planlaşdırılır. Bəs icbari tibbi sığorta nə üçün bu qədər əhəmiyyətlidir?

Qeyd olunmalıdır ki, icbari tibbi sığorta əhalinin xüsusi sosial müdafiə formasıdır və sığorta hadisəsi zamanı əhaliyə icbari tibbi sığortanın maliyyə mənbələri hesabına ilkin səhiyyə xidmətləri, təcili və təxirəsalınmaz tibbi yardım göstərilməsinə təminat verən dövlətin hüquqi, iqtisadi və təşkilati tədbirlər sistemidir. İcbari tibbi sığortanın digər bir üstünlüyü odur ki, o, sığorta olunanlara mövcud baza zərfində nəzərdə tutulmuş əsas şərtlər çərçivəsində tibbi xidmətlərin göstərilməsinə də təminat verir. Beləliklə, icbari tibbi sığortanın əsas məqsədi səhiyyə sahəsində mövcud olan maliyələşmə mexanizmlərini yeni iqtisadi əsaslarla təkmilləşdirmək, əhaliyə göstərilən tibbi xidmətlərin keyfiyyətini daha da artırmaq və bu xidmətlərin əlçatanlığını təmin etməkdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 29 noyabr tarixli 1127 sayılı Fərmanına əsasən, Mingəçevir və Yevlax şəhərlərinin inzibati əraziləri pilot ərazi kimi təsdiq edilib. Layihə, habelə, Ağdaş rayonunun inzibati ərazisində də həyata keçirilir və Mingəçevir şəhərinin və Yevlax rayonunun əsas inzibati ərazilərində, Naxçıvan MR-in Sədərək rayonunda uğurla davam etdirilir (Dövrü mətbuat).

Artıq icbari tibb sığortanın şərtləri də təqribən müəyyənləşmişdir. Prezidentin müvafiq sərəncamı ilə yaradılan İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi (qısaca İTSDA) sığorta haqqının illik təqribi 120 manat (aylıq 10 manat) civarında olmasını təklif edib. Lakin bu rəqəm hələ təsdiq olunmayıb, sadəcə agentlik təklif edib ki, illik sığorta haqqı adambaşına 120 manat civarında olsun.

Bu zaman bəzi xüsusi təbəqələrin bu ödənişdən xali tutulmaları da nəzərdə tutulur ki, buraya da əlillər, uşaqlar, təqaüdçülər, əyani təhsil alan tələbələr daxildir. Həmçinin, icbari tibbi sığorta zamanı səhiyyənin maliyyələşməsinin əsas qaynağı kimi də dövlət büdcəsindən ayırmalar nəzərdə tutulur ki, bunun özü də sözügedən siyasətin sosial yönümlü olmasından xəbər verir. Sözügedən ayırmanın, yəni bu gün səhiyyəyə ayrılan büdcə vəsaitinin müvafiq hissəsinin icbari tibbi sığorta fonduna istiqamətlənməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu zaman işəgötürənlər və şirkətlərin üzərinə düşən məsuliyyət də müzakirə mövzudur. İşçinin qəfil xəstələnməsi və işə çıxma bilməməsi müəssisənin də maliyyə itkisinə gətirib çıxarır, odur ki, ən optimal yol kimi əməkhaqqının formal bir qisminin 2 və ya 2,5 faizi miqdarında icbari tibbi sığorta ödəmələri həyata keçirilməkdir (Dövrü mətbuat). Azərbaycan regionlarında əməkhaqqı o qədər də yüksək həddə olmadığından və bəzi hallarda bir sıra MDB ölkələrindən aşağı olduğundan, fikrimizcə bu üsul ciddi surətdə müzakirə olunmalıdır. İcbari tibbi sığortanın əsas üstünlüyü ondan ibarət olacaq ki, bu yolla sığortaolunanlar arzuolunan və əlçatan səviyyəyə tibbi yardım və xidmət alacaq və öz səhhətlərinin qeydinə daha çox qalacaqlar.

Eyni zamanda, məlumdur ki, müasir dövrdə tibbin sürətli inkişafı, yeni texnologiyaların tətbiqi və innovasiyaların durmadan bir-birini əvəzləməsi təbii surətdə səhiyyə xərclərinin də artmasına gətirib çıxarır. Əksər ölkələrdə səhiyyənin maliyyələşməsi, artan səhiyyə xərclərinin qarşılınması dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Lakin eyni zamanda, bazar mühitinə inteqrasiyanın vacibliyi də nəzərə alınmalı, bu sahəyə ayrılan vəsaitlərin dövlət büdcəsindən – vahid mənbədən asılılığının azaldılması, maliyyə sabitliyinin qorunması üçün mövcud maliyyə mənbələrinin çeşidləndirilməsi və yeni mənbələrin axtarılmalıdır. Hazırda ölkəmizdə səhiyyə sahəsində ənənəvi mənbələr kimi – sığorta haqları, vergilər, dövlət büdcəsindən daxilolmalar və s. qeyd oluna bilər. Beynəlxalq və mütərəqqi təcrübələrdən də görünür ki, dövlətlər artıq səhiyyənin dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşdirilməsindən imtina edərək icbari tibbi sığorta sistemində keçirlər. Onu da qeyd etmək vacibdir ki, icbari tibbi sığorta ümumi həmrəylik prinsipinə əsaslanan sosial layihədir. Burada sadəcə dövlət iştirak etmir,

vətəndaşlar da sığorta haqqı formasında müəyyən edilən məbləğlər ödəyərək səhiyyənin maliyyələşdirilməsində bilavasitə iştirak edirlər. İcbari tibbi sığorta hazırda səhiyyənin maliyyələşməsində dünyanın əksər ölkələrində uğurla sınaqdan keçmiş ən effektiv və dayanıqlı sistem hesab olunur.

İcbari tibbi sığorta sisteminin ən uğurla tətbiq edildiyi ölkələrə dünya üzrə Estoniya, Almaniya, Türkiyə və digər ölkələri misal göstərmək olar. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) son məlumatlarına əsasən, adambaşına düşən səhiyyə xərci 800 dollardan çox olan Estoniya dövlətində əmək haqqından təqribən 12 faiz civarında sığorta haqqı tutulur. Almaniyada tutulan sığorta haqqı isə 15 faiz təşkil edir və adambaşına düşən səhiyyə xərcləri 3900 dollara qədərdir. İcbari tibbi sığortanın tətbiqi nəticəsində öz səhiyyə sistemində fundamental dəyişikliklərə nail olan Türkiyədə əmək haqqından tutulan icbari tibbi sığorta haqları 12.5 faizdir. Lakin bununla birlikdə, əmək haqqından tutulmalardan əlavə, rəsmi iş yeri olmayan və özünəməşğulluqla məşğul olan əhalidən sabit sığorta haqqı toplanır. Bu nümunələr olduqca mütərəqqidir, lakin hər şeydən əvvəl nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanda əməkhaqqlarının olduqca aşağı olması icbari tibbi sığorta faizlərinin də aşağı olmasına və dolayısı ilə, xidmət keyfiyyətinin də aşağı olmasına rəvac verə bilər. Odur ki, hazırda uğurla davam etdirilən sosial siyasət daha da genişləndirilməli və əhalinin orta aylıq gəlirləri artırılmalıdır ki, icbari tibbi sığortanın keyfiyyəti ilə disbalans təşkil etməsin. (Global Health Insurance Advice, 2012: s.17)

Azərbaycanda icbari tibbi sığortanın tətbiqi üçün ilkin olaraq əmək haqqından (əməkhaqqının azlığı da nəzərə alınaraq) 1 faiz işəgötürən və 2 faiz işçi tərəfindən olmaqla sığorta haqqı tutulması nəzərdə tutulmuşdur. Özünəməşğul əhalidən illik 120 manat sığorta haqqı toplanılması nəzərdə tutulmuşdur. İcbari tibbi sığorta sistemi dövlətlə yanaşı əhalinin birbaşa özü tərəfindən də maliyyələşdiyi üçün səhiyyə xərclərinin qarşılınmasında daha möhkəm və dayanıqlı maliyyə resursları formalaşdırır. Səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəlməsi ilə xidmətlərə olan tələbatın artması İTS-nin maliyyə mənbələrinin dayanıqlılığının artırılması, inflyasiya risklərinin nəzərə alınması, habelə, yeni

maliyyə mənbələrinin cəlb olunması zərurəti yaradır. Bu istiqamətdə görülən işlərdən biri kimi son illərdə Litvada tətbiq olunan mexanizmi nümunə göstərmək yerinə düşər. Belə ki, Litvada özüməşğul əhalidən toplanan sabit sığorta haqqı minimum əmək haqqına indeksləşmişdir ki, bu da ölkədə minimum əmək haqqının artması ilə sığorta haqqının da artmasına gətirib çıxarır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı tərəfindən isə səhiyyənin maliyyələşməsində yeni innovativ üsullar təklif olunur. Belə ki, təşkilatın apardığı son təhlillər göstərir ki, sağlamlığa zərərli olan tütün, spirtli içki, havanın çirklənməsinə təsir edən avtomobil yanacağı və buna bənzər çoxlu sayda məhsullar və xidmətlərə xüsusi vergilərin tətbiq edilməsi səhiyyə sahəsinə yeni maliyyə resursları cəlb etməyə imkan verir. Tütün, spirtli içkilər və sağlamlığa mənfi təsir edən digər məhsullara vergi tətbiq olunması bu məhsullarda qiymət artımına gətirib çıxardır ki, bu da müəyyən dərəcədə həmin məhsulların satış prosesinə və əsas müştəri kütləsinə təsir edir, nəticədə bu məhsulların yaratdığı fəsadların sayı da azalır. Yəni əsas məqsəd müxtəlif mənbələrdən kifayət qədər maliyyə vəsaitlərinin toplanması ilə dövlət büdcəsindən (və ya vahid mənbədən) asılılığın azaldılması, daima artmaqda olan səhiyyə xərclərinin lazımınca qarşılınması üçün gəlirlərin də mütənasib surətdə artması və əhalinin maliyyə riskləri də nəzərə alınmqla tibbi xidmətlərin əlçatanlığının təmin edilməsidir. Belə ki, aktiv satınalma, tibbi təchizatçıların ödənməsində qabaqcıl və digər ölkələrdə sınaqdan keçirilmiş ödəniş metodlarının tətbiq edilməsi və müxtəlif dərəcədə kombinasiyası səhiyyə xərclərinin daha da səmərəli şəkildə xərclənməsinə şərait yaratmaqla birlikdə, səhiyyənin maliyyələşdirilməsində dayanıqlığı da təmin edəcək.

İcbari tibbi sığortanın baza zərfi onun əsas maliyyə mənbələri hesabına sığorta olunanlara müvafiq növ, həcm və şərtlərlə göstərilən tibbi xidmətlərin toplusu hesab olunur. Bu baza zərfi tibbi xidmətlərin diversifikasiyası baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikasında baza zərfinə daxil olan tibbi xidmətlər və tariflər Prezidentin 2016-cı il 28 dekabr tarixli 1181 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Hazırda Mingəçevir şəhərində, Yevlax və Ağdaş rayonlarında tətbiq edilən icbari tibbi sığortanın baza zərfinə daxil olan tibbi

xidmətlərin ümumi sayı isə 1829-dur. Buraya daxil olan xidmətlərə misal kimi aşağıdakılar göstərilə

bilər:

- İlk sənhiyyə xidmətləri – 18
- Təcili-təxirəsalınmaz tibbi yardım xidməti - 6
- Ambulator xidməti – 480
- Stasionar xidmət - 677
- Laboratoriya xidməti – 459
- Fizioterapevtik xidmət – 23
- Həyati vacib, habelə, dəyəri yüksək olan xidmətlər – 166 (Dövrü mətbuat).

Azərbaycanın mövcud sığorta bazarı yaxın gələcəkdə göstərici üzrə 2%-lik səviyyəni aşmalı, yəni illik sığorta yığımları psixoloji 1 mlrd. manat limitini keçməlidir. O da məlumdur ki, bu hədəfin reallaşması ilkin növbədə ölkədə İcbari Tibbi Sığorta sisteminin tətbiqilə bağlıdır. İTS sisteminin, faktiki olaraq, ümummilliyə əhəmiyyətli tibbi-sosial layihə olması, həmçinin, ölkənin bütün əhalisini əhatə etməsi sənhiyyə, maliyyə, inzibati və s. sahələrində köklü və sistemli tədbirlərin həyata keçirilməsini də tələb edir. Ölkə üzrə İcbari Tibbi Sığortanın tətbiqi ilə bağlı dərin və geniş təşkilat və texniki hazırlıq işləri görülməkdədir. Bütün zəruri işlərin görülməsindən sonra 2020-ci ildən xidmətə başlayacaq icbari tibbi sığortanın əhalinin tibbi xidmətlərə olan ehtiyacının təmin edilməsinə və bu prosesin iştirakçısı qismində sığorta şirkətlərinə etibar və inamın da artmasına səbəb olacaq, beləliklə, ölkənin milli sığorta bazarı canlanacaqdır.

Azərbaycanda icbari tibbi sığortanın tətbiqinə qədər olan dövrdə sığorta haqqlarının ümumdaxili məhsuldakı xüsusi çəkisinin də yetərincə aşağı olması yaxın gələcəkdə sözügedən sığortanın tətbiqindən sonra bu tendensiyanın dəyişəcəyinə ümid yaradır.

Cədvəl 3.

Azərbaycanda ümumi sığorta haqlarının 2017-ci ilə qədər ÜDM-dəki xüsusi çəkisi

illər	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ümumi Sığorta Haqlarının ÜDM-də xüsusi çəkisi (%)	0,4%	0,6%	0,7%	0,7%	0,8%	0,8%	0,8%

(mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi)

Hal-hazırda da ölkəmizdə icbari tibbi sığorta üzrə sığorta haqlarının toplanmasında mütəmadi artım dinamikası müşahidə olunmaqdadır. Belə ki, 2017-ci ildə 33 mln. manat sığorta haqqı toplanmış, 4 mln. manat sığorta ödənişi həyata keçirilmişdir. Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının məlumatlarına görə isə 2018-ci ilin I yarımili üzrə 21.3 mln. manat sığorta haqqı toplanmış və 1.7 mln. manat sığorta ödənişi edilmişdir (www.stat.gov.az). Ölkəmizdə muzzdla çalışan 3 milyon əhalinin hardasa yarısının sığortalanması da nəzərə alındıqda, gələcəkdə informasiya sistemlərinin genişlənməsi nəticəsində sığorta haqları həcmnin daha da artacağı proqnozlaşdırılır. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası, İcbari Sığorta Bürosu və milli sığorta şirkətləri arasında imzalanan əməkdaşlığa dair memorandumun da sığorta bazarının inkişafını daha da intensivləşdirəcəyi gözlənilir. Beləliklə, son illərdə aparılan ardıcıl və məqsədyönlü siyasət və islahatlar nəticəsində milli sığorta bazarının yaxın illərdə daha da sürətlə inkişaf edəcəyini proqnozlaşdırmaq mümkündür.

3.2 Milli sığorta bazarının maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsinin tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Milli iqtisadiyyata və iqtisadiyyatın əsas sahələrinə istiqamətli strateji yol xəritəsinin əsas istiqamətləri" nin təsdiq

edilməsi və 2016-cı il 16 mart tarixli 1897 nömrəli qərarı ilə "Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafı üçün strateji yol xəritəsi" hazırlanıb.(bundan sonra- Yol xəritəsi).

Qısa, orta və uzun müddətli dövrləri əhatə edən strateji Yol xəritəsi 2020-ci ilə qədər strateji baxımdan və fəaliyyət planını, 2025-ci ilə qədər uzunmüddətli bir baxışdan və 2025-ci ildən sonra hədəf bir baxışdan ibarətdir.

Strateji Yol xəritəsində göstərilən məqsədlərə nail olmaq üçün 2020-ci ilə qədər 5 strateji məqsəd və 16 prioritet hazırlanmışdır. Aşağıda göstərilən ölkələrdə maliyyə xidmətlərinin inkişafı və imkanların maksimal istifadəsi ilə bağlı Strateji Yol xəritəsi hazırladığı strateji məqsədlərə nail olmaq üçün qarşıya müəyyən strateji məqsədlər qoyulmuşdur.

- Dinamik və sağlam müəssisələrdən ibarət maliyyə sisteminin formalaşdırılması. Bankların yenidən qurulması və kapitallaşdırılması, aktivlərin bərpası, bazarın inkişafı 2015-ci ildən başlayaraq artan risklər ilə əlaqədar çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün sığorta, maliyyə daxilolmalarının artırılması.
- Maliyyə bazarlarının inkişafı. Potensial investorlar və emitentlərin kapital bazarı və maliyyə alətləri, məlumat asimetriyası və yeganə mülkiyyət haqqında ənənəvi düşünmə anlayışı kimi aşağı səviyyədə məlumatlandırılması kimi qiymətli kağızlar bazarının inkişafına mane olan amillərin aradan qaldırılması.
- Gücləndirilmiş infrastruktur. Kredit məlumatlarının mübadiləsi, kreditörlərin hüquqlarını qorumaq üçün iş mexanizmləri yaratmaq, məhkəmə qərarlarını standartlaşdırmaq və infrastrukturun yaxşılaşdırılması üçün icra intizamını yaxşılaşdırmaq üçün bir sistemin yaradılması.(« Qarant» sığorta jurnalı,2005: s.27)
- Tənzimləmə və nəzarət mexanizminin təkmilləşdirilməsi. Yüksək keyfiyyətli risklərin idarə edilməsi proseslərini və maliyyə qurumlarında rəqəmsal çevrilməni təşviq edən yeni bir tənzimləmə və nəzarət mexanizminin formalaşdırılması.
- Maliyyə savadlılığının artırılması. Sağlam, etibarlı, davamlı və səmərəli maliyyə sisteminin formalaşdırılması üçün maliyyə sisteminin mütəxəssislərinin ixtisaslaşmasını artırmaq və maliyyə savadını artırmaq.

Dəyişən qlobal iqtisadiyyat və informasiya texnologiyasının sürətli inkişafı kimi amillər qlobal maliyyə sistemində yeni tendensiyaların yaranmasına kömək etmişdir. Xüsusilə, bu cür tendensiyalar prudensial tənzimləmə və nəzarətin gücləndirilməsi, maliyyə xidmətlərinin rəqəmləşdirilməsi, alternativ bankların genişləndirilməsi, əhalinin davranış nümunələrinin dəyişdirilməsi, yeni bilik və bacarıqlara olan tələblərin möhkəmləndirilməsi və maliyyə institutlarının fəaliyyət modellərinin dəyişdirilməsində müşahidə olunmuşdur.

Prudensial tənzimləmə və nəzarət trendinin dəyişdirilməsi qloballaşmış iqtisadiyyatdakı son proseslər maliyyə sektorunun iqtisadi artımının vacibliyini bir daha təsdiqləyərək, prudensial tənzimləmə və nəzarət meyillərini dəyişdi.

2008-ci ildən etibarən, tənzimləyici və nəzarət mexanizmini təkmilləşdirmək üçün qlobal təşəbbüslər daha da gücləndirilmişdir və bir tərəfdən tənzimləyici sektorun sabitliyini və sistemli riskləri azaltmaq və digər tərəfdən dinamik və effektiv inkişafı dəstəkləmək üçün nəzarət vasitələrinin genişləndirilmişdir. (Global Health Insurance Advice, 2012: s.16)

Digitallaşdırma səviyyəsinin və maliyyə xidmətlərinin informasiya komponentinin artırılması. Texnoloji imkanların genişləndirilməsi maliyyə institutlarının müştərilərlə əlaqələrinə yeni təkan verdi, ənənəvi biznes modellərinin modernləşdirilməsi üçün yeni impuls yaradıb və yeni bazarların formalaşmasına kömək etdi. İnternet və mobil rabitənin istifadəsi üçün unikal imkanların olması yeni bazar iştirakçıları tərəfindən təklif olunan ənənəvi maliyyə xidmətlərinin sayının minimal xərclərlə və daha sürətli şəkildə alternativ kanallarla artırmasına gətirib çıxardı. Böyük bir istifadəçi auditoriyasına malik sosial şəbəkələr bankla əlaqə qurmağın zəruriliyini aradan qaldıraraq, maliyyə xidmətlərinin maliyyə istifadəçilərini təklif edirlər.

Alternativ bank kanallarının genişləndirilməsi. Bankların fəaliyyətinə nəzarətin daha da sıxlaşdırılması, alternativ bankların cəlbədiciyini artırarkən, maliyyə bazarlarının digər iştirakçıları ilə müqayisədə rəqabət qabiliyyətini azaldır. Minimum tənzimləyici yükü olan maliyyə institutları banka xarakterik olan ərazilərdə fəaliyyətini gücləndirir, yeni imkanlar və təhdidlər yaradır.

Bankların fəaliyyətinə nəzarətin daha da sıxlaşdırılması, alternativ bankların cəlbediciliyini artırarkən, maliyyə bazarlarının digər iştirakçıları ilə müqayisədə rəqabət qabiliyyətini azaldır. Minimum tənzimləyici yükü olan maliyyə institutları banka xarakterik olan ərazilərdə fəaliyyətini gücləndirir, yeni imkanlar və təhdidlər yaradır.

Azərbaycan Respublikasının qiymətli kağızlar bazarı, investisiya fond və təşkilatları, sığorta və kredit təşkilatları (banklar, bank olmayan kredit təşkilatları və poçt rabitəsi operatoru) və ödəniş sistemlərinin fəaliyyətinin lisenziyalasdırılması, tənzimlənməsi və nəzarət edilməsi, habelə cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul vəsaitləri və ya digər əmlakların leqallaşdırılması və terrorçuluğun birbaşa və dolayı maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması sahəsində cari nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsini, habelə, sözügedən sahələr üzrə nəzarət sisteminin şəffaflıq və çevikliyi təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 fevral 2016-cı il tarixində imzaladığı fərmanla rüblük hüquqi şəxs qismində yaradılan Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası öz uğurlu fəaliyyəti ilə sözügedən siyasətin davamıdır (www.fimsa.az). Ödəniş sistemi və bankların sabitliyi və inkişafını təmin etmək Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının birbaşa səlahiyyətinə daxildir, bunlardan əlavə, ölkədə sığorta bazarının inkişaf etdirilməsində və sığorta siyasətinin təşkilində də Palatanın aparıcı rolu xüsusi qeyd edilməlidir.

Ümumilikdə, sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi üçün atılan addımlar və yürüdülmüş siyasət sözügedən sektorun gələcəkdə daha da inkişaf etməsini şərtləndirəcək. İstər icbari tibbi sığortanın gələcək ildən tətbiq olunması, istər hazırlanan Strateji Yol Xəritəsindəki hədəflərə nail olunması, istərsə də sığorta bazarının sektordakı payının artırılması üçün atılan addımlar Azərbaycan Respublikasında 2011-ci ilə qədər durğunluq dövrü keçirən və ölkə iqtisadiyyatında cüzi paya sahib olan milli sığorta bazarını canlandıracaq, ona yeni həyat verəcəkdir.

NƏTİCƏ

Dissertasiya işində Azərbaycanda milli sığorta bazarının cari vəziyyəti, onun inkişaf etdirilməsi perspektivləri və Strateji Yol Xəritəsinin sözügedən sektordakı inkişafı stimullaşdırmaq üçün hansı üstünlüklərə malik olması araşdırılır və aşağıdakı bəzi qənaətlər hasil olur.

Azərbaycanın sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi onun beynəlxalq iqtisadi öhdəlikləri baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmağa hazırlaşan Azərbaycan qarşısında qoyulan tələblərdən biri də məhz sığorta bazarı ilə bağlıdır. Azərbaycan qanunvericiliyinə uyğun olaraq, sığorta bazarında xaricilərin iştirakına məhdudiyyətlər mövcuddur. Xaricilərin respublikada yaradılacaq sığorta təşkilatlarının istənilən birində nizamnamə kapitalının iştirakçı payı 30 faizdən çox ola bilməz. Azərbaycana qarşı irəli sürülmüş şərtlərdə isə bu məhdudiyyətin aradan qaldırılması tələbi var. Sığorta şirkətlərinin şəffaflığı, rəqabətə davamlılığı və maliyyə sabitliyi məsələsi ÜTT-nin başlıca kriteriyalarından hesab olunur. ÜTT standartlarının, kriteriyalarının tələblərinin müvafiq şəkildə tətbiq olunmasının Azərbaycanın milli sığorta bazarını Avropa və dünya standartlarına bir daha yaxınlaşdırması gözlənilir.

Son illərdə yaşanan müsbət dönüş nəticəsində belə bir qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycanın sığorta bazarının perspektivləri uğurlu görünür, bu sektor hələ ki, yetərincə və lazımınca qiymətləndirilməmişdir. Bazardan daha səmərəli istifadə etmək üçün sığorta şirkətləri insanların etimadını qazanmalıdırlar. İnsanlarda formalaşan düşüncə tərzini dəyişdirmək üçün maarifləndirmə işinə ehtiyac var.

Bunun üçün də sığorta şirkətləri öz fəaliyyətlərini maksimum dərəcədə keyfiyyətli və səmərəli şəkildə təşkil etməli, müştərilərə qarşı diqqətli olmalı, müştərilərin etibarını qorumalıdırlar. Hər bir müştərinin qeydinə qalmaq vasitəsilə şirkət əslində ilk növbədə öz nüfuzunu qoruyur.

Bunlardan əlavə, 2020-ci ilin əvvəllərindən bütün ölkə üzrə tətbiqi gözlənilən icbari tibbi sığorta da ölkənin sığorta bazarında labüd canlanmaya gətirib çıxaracaq və setorun gələcək inkişafına stimül verəcəkdir.

Ölkəmizdə milli sığorta bazarının daha da inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı

təkliflər qeyd oluna bilər:

1. Sığorta sektorunun tənzimlənməsi çərçivəsinin təkmilləşdirilməsi və institusional boşluq və çatışmazlıqların aradan qaldırılması, Strateji Yol Xəritəsində nəzərdə tutulan kənd təsərrüfatı (aqrar) sığortası, mikro və müştərək sığorta mexanizmlərinin yaradılaraq tətbiq edilməsi, icbari tibbi sığortanın ölkə üzrə tətbiqi və inkişaf etdirilməsi, ümumilikdə isə, sektorun elektronlaşdırılması və başqa istiqamətlər sığorta siyasəti qarısında duran əsas prioritet məqsədlərdir və bu məqsədlərə nail olunması üçün mövcud hüquqi baza daha da təkmilləşdirilə bilər;

2. Sığorta sahəsində aparılan mühasibat uçotunun dünya standartlarına uyğunlaşdırıla və hesabatların şəffaflığını təmin etmək üçün müvafiq tədbirlər görülməlidir;

3. Sığortaçıların maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətlərinin yaxşılaşdırılmasını, habelə, öz üzərində risk saxlama qabiliyyətinin gücləndirilməsinin təmin olunması məqsədilə nizamnamə kapitalının artırılması istiqamətində müvafiq islahatlar aparıla bilər;

4. İcbari tibbi sığorta sistemində mülkiyyət formasına görə daha böyük üstünlüyün dövlətə verilməsi tamamilə başadüşüləndir, lakin perspektiv və davamlılıq baxımından yerli özəl şirkət və müəssisələrə, qarışıq və hətta xarici firmalara üstünlük verilməsi də müzakirə oluna bilər;

5. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində inkişaf edən Azərbaycanda səhiyyə sektorunun maliyyələşdirilməsinin konservativ tənzimlənməsi hazırkı dövr üçün aktual olmadığından, tətbiqinə onsuz da gec başlanan icbari tibbi sığortanın dərhal və mümkün olduğu qədər tez tətbiq edilməsi vacibdir;

6. Əhalinin sağlamlıq və həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmaq məqsədilə icbari tibbi sığorta sisteminin tətbiqi mükəmməl şəkildə həyata keçirilməli və sosial yönümlü siyasətin tərkib hissələrindən biri olmalıdır;

7. İcbari sığorta ödənişlərinin əsas səviyyəsini müəyyən etmək üçün ölkə üzrə gözlənilən əməkhaqqı fondunun səviyyəsi və ümumi səhiyyə xərcləri səviyyəsinin dərinlən təhlil edilməsi, həmçinin dövlətin digər maliyyə resursları da qiymətləndirməklə müvafiq qərarların qəbul olunması vacibdir;

8. İcbari tibbi sığorta sisteminin hər iki subyektı tərəfindən resursların məqsədli və səmərəli istifadəsi ilə bağlı effektiv mexanizmlər hazırlanmalıdır;

9. Azərbaycan Respublikasında sadəcə icbari yox, həmçinin, könüllü tibbi sığorta sisteminin yüksək inkişafına nail olmaq üçün qaçınılmaz surətdə yerli sahibkarlarda korporativ idarəetmə mədəniyyətinin gücləndirilməsi kimi keyfiyyət parametri gözlənməli, əhali sığorta barədə maarifləndirilməli və sığorta fəaliyyətinin təbliği çərçivəsində onun önəmi xüsusilə vurğulanmalıdır;

10. Ümumilikdə, ölkəmizdə aparılan uğurlu struktur islahatları nəticəsində icbari tibbi sığortanın tətbiqi üçün müvafiq şəraitin yaradılmasında müəyyən nailiyyətlər əldə olunmuşdur, lakin təəssüf ki, əməkhaqqlarının dünya və region standartlarından aşağı olması və səhiyyə sahəsindəki islahatların daha da dərinləşdirilməsinə olan ehtiyac özlüyündə icbari tibbi sığortanın real və səmərəli tətbiqinə də əngəl törədə bilər, odur ki, sözügedən çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün müvafiq islahatların aparılması və addımların atılması vacibdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

Azərbaycan dilində

1. “Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmişdir).
2. Akif Kərimov “Sığorta” Bakı, 2000.
3. B.Xankişiye, P.N. Abdullayev, “Sığorta işi” Bakı, 2004.
4. B.Xankişiye “Sığorta fəaliyyətinin əsasları”, Bakı, 2006.
5. «İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta haqqında» Qanun.2005
6. N.N.Xudiyev “Sığorta işi” Bakı, Azərneşr 2003.
7. “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999
8. “Sığorta” Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktları Toplusu, Bakı, 2012.
9. «Sığorta fəaliyyəti haqqında» Qanun, 2007.
10. «Sərnışinlərin icbari sığortası haqqında» Qanun
11. «Tibbi sığorta haqqında» Qanun 1999

Rus dilində

1. Александров А.А. «Страхование», М.Приор, 2008 12. Александрова Т.Г.,Мещерякова О.В. «Коммерческое страхование», Москва, 2010
2. Б.Ю.Сербиновский, В.Н.Гарькуша «Страховое дело» Ростов-наДона, 2003
3. Балабанов И.Т, «Страхование», 2004
4. Воблий К.Т. «Основы экономики страхования», Москва 2007
5. В.В.Шахов,Ю.Т.Ахбледиани, «Страхование», Москва, ЮНИТИ, 2009
6. Гварлиани А.А «Основы страхования», Москва, 2005
7. Сахирова Н.П. «Страхование» (учебное пособие), Москва 2006.
- 8.Журавлев Ю.М.Сеперж И.Т. «Страхование и перестрахование» Москва, 2012

9. Л.А. Орланюк – Малицкая, «Платежеспособность страховой организаций», М. «Анкил»,2011

10. Ю.А.Сплетухов, Е.Ф.Дюжиков «Страхование», Москва, ИнфраМ, 2004.

İngilis dilində

11. Global Health Insurance Advice, Azerbaijan Health Insurance, 2012

12. P. J. Freldstein, Health Care Economics, Thomson Press, 2005

13. R. Rhyne, R.Bogue and others, Community - Oriented Primary Care: Health Care for the 21st Century, АРНС, 2005

14. Compulsory Medical Insurance system in Azerbaijan, Baku 2009

Məqalə və internet resusları

1. « Qarant» sığorta jurnalı, Bakı, 2005

2. “Maliyyə və uçot” jurnalı, Bakı, 2012, 2013

3. “Audit” jurnalı, Bakı, 2013

4. Dövrü mətbuat

5. www.maliyye.gov.az (Maliyyə Nazirliyinin İnternet səhifəsi)

6. www.president.az (İcbari sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu)

7. azerbaijans.com (Insurance in Azerbaijan)

8. finance.caspianenergy.net (New stage of Insurance market of Azerbaijan)

9. www.banker.az

10. www.stat.gov.az

11. www.e-qanun.az

12. www.sspgf.gov.az

13. www.fimsa.az

ƏLAVƏLƏR

Cədvəllərin siyahısı:

Cədvəl 1. Azərbaycan Respublikasında 2019-cu ilin Yanvar-Fevral ayları üzrə hesablanan sığorta haqları və ödənişləri.....	20
Cədvəl 2. Azərbaycan Respublikasında 2018-ci ilin yanvar-dekabr ayları üzrə hesablanan sığorta haqları və sığorta ödənişləri haqqında.....	53
Cədvəl 3. Azərbaycanda ümumi sığorta haqlarının 2017-ci ilə qədər ÜDM-dəki xüsusi çəkisi.....	68

Qrafiklərin siyahısı:

Qrafik 1. Sığortanın növləri.....	12
Qrafik 2. Sığortanın funksiyaları.....	26
Qrafik 3. 2011-2017-ci illər üzrə Azərbaycanda sığorta bazarı üzrə yığılan sığorta haqları (milyon manatla).....	62